

UDK: 27-242-234=163.42
Hrvatski prijevod s aramejskog izvornika
uz popratne stručne bilješke
Primljeno: ožujak 2011.

Dubravko TURALIJA
The Catholic University of America
Biblical Studies and Semitic Languages Department
620 Michigan Ave., N.E. Washington, DC 20064
dubravko.turalija@hotmail.it

DANIEL 2,4 – 7,28
NOVI PRIJEVOD S ARAMEJSKOG IZVORNICA POPRAĆEN ANALIZOM
I KRATKIM KOMENTAROM

Uvod

Svaki prijevod s biblijskog izvornika svojevrsna je prevoditeljeva interpretacija ne samo zato što osobno bira sinonime i raspoređuje riječi u rečenični sadržaj nego i zato što se na svojevrsan način usredotočuje na ključne fraze, ponavljanja, naglaske i paralelizme. Ovisno o prevodilačkom materijalu, biblijski prijevodi mogu biti doslovni ili slobodni, prozaični ili poetični.

Danielova knjiga je vjerojatno jedan od najkompliciranijih starozavjetnih tekstova jer uz enigmatsko eshatološke kontekstualizacije tu je još i dvojezičnost izvornog teksta.¹ Prvo poglavlje je napisano biblijskim hebrejskim, dok su poglavlja 2 – 7 ispisana biblijskim aramejskim, a posljednja poglavlja knjige 8 – 11, kao i prvo, biblijskim hebrejskim jezikom.

U prijevodu što slijedi bavit ćemo se isključivo aramejskim tekstom, uspoređujući pojedine dijelove s kasnijim targumskim aramejskim izvornikom Jonatanom i potkrepljujući važnije izraze

¹ Usp. Raymond B. DILLARD, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids, Michigan, 1994., 434.

aramejskim rječnicima.² Gramatičko-sintaktičke analize potkrepljuvat ćemo odgovarajućim aramejskim gramatikama.³ Aramejski jezik je u srodstvu s hebrejskim pa ćemo također u konkretnim riječima svratiti pažnju na njihov međuodnos.

Cilj nam je što bliže slijediti biblijski izvornik i načiniti što vjerniji hrvatski prijevod, uspoređujući ga s već postojećim Savićevim (Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. O četrdesetoj obljetnici 1. izdanja „Zagrebačke Biblije“ i četrdesetoj obljetnici izdavačke kuće „Kršćanska sadašnjost“ (1968.-2008.), Zagreb, 2008.) i Šarićevim (Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Ivan Ev. Šarić, 2. popravljeno izdanje, Zagreb, 2007.) prijevodima aramejskog dijela Danielove knjige 2,4 – 7,28.

² Ludwig KOEHLER - Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, I, II, III, IV. Brill, 1999. (HAL); Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic* (Second Edition), Bar Ilan Univ. Press, Ramat Gan (IL), 2002. (JPA); Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, Bar Ilan Univ. Press, Ramat Gan (IL), 2002. (JBA); Gustaf Hermann DALMAN, *Aramäische Dialektproben*, Leipzig, 1896.; Jeremy BLACK – Andrew GEORGE – Nicholas POSTGATE, *A Concise Dictionary of Akkadian*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2000. (CDA).

³ Franz ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1961. (R); Stanislav SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, Leipzig, 1990. (S) i Emil Friedrich KAUTZSCH, *Grammatik Biblisch-Aramäischer*, Leipzig, 1884. (KT) te ponajviše E. COOK - Frederic William BUSH - William Sanford LASOR, *Handbook of Biblical Aramaic*, 2009. (HBA) – *The Guide to Reading Biblical Aramaic*, CUA University, Washington, 2009. (RBA).

GLAVA 2,4-49

Nebukadnecarev⁴ san

4. Kaldejci⁵ odgovore kralju na aramejskom: „Kralju,⁶ živio⁷ zauvijek!⁸ Reci san⁹ svojim slugama¹⁰ i mi ćemo dati¹¹ njegovo značenje.“

- 4 Koncem pretprošlog stoljeća većina kršćanskih egzegeta i arheologa složila se s prijedlogom da se određena biblijska imena transliteriraju onako kako stoje u izvorniku. Danas, većina biblijskih komentara pokušava slijediti što bližu transliteraciju značajnijih imena što se pojavljuju u Svetom pismu. Među njima je i babilonski kralj Nebukadnecar, kojega poznajemo kao Nabukodonozora, Nabopolasareva sina, koji je ustoličen u Babilonu 604. godine prije Krista. Nebukadnecar je akadski složenica *nabu-kudurri-ušur* u značenju *neka* (bog) *Nebo čuva kralja*. Ime Nebukadnecar i imena ostalih babilonskih kraljeva vrijedni su izvori za slavensko lingvističko istraživačko područje jer u sebi ne samo da sadržavaju izgovor nego i značenje riječi *ušur-šur-šar-car*, što znači *kralj, car, vladar*. Imenica *car* je tako vjerojatno došla u slavenske jezike preko aramejskog govornog područja, a ne preko latinskog *caesar* (u kolokvijalnom hrvatskom *cesar, cesarica*) i kao takva se ustalila i očuvala svoj izvorni izgovor i značenje dandanas.
- 5 קַדְעַי ili *kaldejac* u aramejskom tekstu Danielove knjige nije etnički termin, nego sinonim za mudraca, astrologa ili zvjezdara pa ga ovdje tako treba i razumjeti (S 1.2.1; 1.6.3). Slično formiranje terminologije nalazimo i u hrvatskom lokalizmu *Špicar*. Riječ je prvotno korištena za prodavača orašastog ili koštuničavog voća. Termin je s vremenom modulirao u vlastitu imenicu. Tako su, *Špicar ili Špicari* danas stanovnici bugojanskog i uskopaljskog kraja. Slično je i s prezimenima, kao npr. *Kovač* koje dolazi od tehničke imenice za zanatliju ili *kovača*. Stoga, imenicu *kaldejac* treba uzeti u kontekstu zanimanja, profesije i ne pisati je velikom slovom.
- 6 מְלַכָּא - targumski aramejski, za razliku od klasičnog aramejskog jezika, podržava supralinearnu tradiciju מְלַכָּא koja ne trpi ni *š^owa mobile* niti *dāgēš* (RBA 2:4; R §15; §7; S 6.3.3.1.7).
- 7 חַיִּי - Targum Jonathan često ima puni vokal umjesto vokala *hatepa* da bi označio komponirani ili spojni *š^owa* (RBA 2; R §10; BL 5.7.8.4.2).
- 8 לְעַלְמִין - u aramejskom su kratki vokali u svim otvorenim nenaglašenim slogovima reducirani posvema ili na jednostavni *š^owa* (R §5; KT 72).
- 9 חַלְקָא heb. חֵלוּם - Targum u svom superlinearnom sustavu nema posebnu oznaku za *segōl* (RBA 2:4).
- 10 U ovom slučaju BHS ima dva oblika: čitani (*qere*) i pisani (*ketib*). U *ketibu* דַּלְעַדְדִּי *daleṭ* je naglašen, a trebao bi biti spirantski, odn. nenaglašen, jer je imenica u množini - דַּלְעַדְדִּי. *Qere* slijedi pravilo pisati riječ kako se izgovarala, pa stoga izbacuje *yōd* iz finalnog sloga - דַּלְעַדְדִּי. Targum slijedi ovaj drugi oblik (KT 5.1.3.3.3.2; 6.3.5.4.1).
- 11 נְהַיָּא korijen je נָהַי i u *pa^oel* znači *pokazati, dati, reći, rastumačiti*. Targum u ovakvim slučajevima obično ima *yōd* namjesto finalnog *e* - נְהַיִּי, dok u kumranskim spisima ima završni *hē'* umjesto *alēpā* - נְהַיָּה (R §5; RBA 3; HAL 295-296). Sović ovu riječ prevodi s *otkriti*, a Šarić s *reći, kazati*. Riječ prevodimo s *dati* jer redovito stoji uz riječ דַּשָּׁר *značenje, smisao*.

5. Odgovarajući kaldejcima,¹² kralj reče:¹³ „Moja je riječ javna. Ako mi ne odgonetnete¹⁴ san i njegovo značenje, bit ćete raskomadani,¹⁵ a kuće¹⁶ će vam postati đubrišta.¹⁷
6. Ako mi pak rastumačite¹⁸ san i njegovo značenje, dobit ćete od mene¹⁹ darove,²⁰ nagradu²¹ i veliku čast. Dakle, rastumačite mi san i njegovo značenje!“
7. Oni, ponovno prihvate i kažu: „Neka kralj rekne san svojim slugama, a mi ćemo dati značenje.“
8. Kralj odgovori i reče: „Dobro ja znam da²² vi kupujete vrijeme, jer

12 BHS donosi dva oblika. *Ketib* לְכַשְׁדָּי je palestinski oblik određene imenice muškog roda u množini, dok *qere* לְכַשְׁדָּאִי pripada babilonskoj izričajnoj formi osobne imenice Kaldejac (RBA 3-4).

13 Dva participa u *p^oalu* אָמַר עָנָה uobičajni su aramejski i hebrejski uvodnici u izravni govor i mogu biti različito prilagođeni prevoditeljskim mogućnostima kao *odgovarajući i reći, odgovoriti i reći, prihvatiti i reći* ili samo *reći*. Za razliku od hebreskog koji je u participu dugi vokal *ā* zamijenio dugim *ō* (קָטַל), aramejski je zadržao izvorni vokal *ā* (RBA 2:5; S 6.6.3.4.7).

14 Za razliku od riječi חָי *dati, pokazati*... složenica תְּהוֹדֵעַנִי kojoj korijen ידע znači *znati*, a u *hap'elu* znači *obznaniti nešto* ili *nešto učiniti znanim*, pa je stoga *odgonetnuti* smislo jača i naglašenija od riječi חָי koja je više informacijskog karaktera (S 5.7.3.2.2). Savić i Šarić riječi različitih korijena חָי i ידע prevode jednako *reći, kazati*.

15 *Dāgēš forte* u *daletu* הֲדָמִין pokazuje da je suglasnik postvokalan, pa stoga mora biti zaustavljen ili produljen, dok bi *qamec* u otvorenom slogu trebao biti reduciran, ali u ovom slučaju nije, pa je stoga najvjerojatnije izvorno, po sebi, dug i naglašen. Riječ הֲדָמִין je pozajmljena iz perzijskog jezika i znači *ud, dio, komad* (RBA 2:5; R §42).

16 וְהַתִּיבּוֹן i ovdje *qamec* predstavlja dugi *ā*, međutim, *dāgēš* je neuobičajen poslije dugog vokala (RBA 5:2; R §62; S 5.3.9.9.3).

17 Kontekst riječi נְגִילָה je dvojak i može značiti da je privatno zemljište postalo javno dobro ili da je privatna nekretnina razrušena do temelja. Značenje *ruševina, smetlište* odgovara kontekstu, premda je *đubrište*, makar i lokalizam, naglašeni-ja hrvatska riječ, jer po sebi uključuje pustoš, nered, nečistoću i izoliranost.

18 תְּהוֹדֵעַנִי - u biblijskom aramejskom slovo *hē*³ u *hap'elu* dio je konstrukcije imperfekta. Targum Jonatan ovdje ima *p^oal* umjesto *hap'ela* (HBA 5; S 5.7.8.3.4).

19 מִן־הַדָּבָרִים - dva su morfema istog značenja *iz, pred* (R §84; §49; §25; RBA 2:5).

20 מִתְּהוֹנֵן - *dāgēš* je u *tāwu* postvokalan (RBA 2:6).

21 Savić i Šarić וְנִבְזָבְהָ prevode s *pokloni*, međutim, riječ je ženskoga roda u jednini pa je riječ o nagradi, a ne darovima. Prvi *bet* je spirantski i nema *dāgēša*, jer se vokal koji mu je prethodio jednostavno izgubio: *neḫi-nḫi*. Usp. R §15; drugi *bet* nije postvokalan, pa je stoga zaustavljen i naglašen (RBA 2:6).

22 יָדַע je ovdje relativna zamjenica i uvodi u glagolsku rečenicu kojoj je objekt ידע *ja znam* (R §35; §86; S 7.5.6.2).

- vidite²³ da je moja riječ javna.²⁴
9. Ali, ako mi ne odgonetnete san, onda je samo jedna zapovijed²⁵ za vas;²⁶ jer ste se složili²⁷ da lažnu²⁸ i pokvarenu riječ²⁹ izgovorite preda mnoom dok se okolnosti ne promijene. Sada, rastumačite mi san i ja ću znati jeste li mi kadri dati njegovo značenje.“
10. Kaldejski odgovarajući pred kraljem kažu: „Nema³⁰ čovjeka na zemlji koji bi mogao³¹ rastumačiti kraljevu riječ. Dakle, ni jedan kralj, vladar ili vlastelin, na ovakav način,³² nije tražio tumačenje³³ ni od kojeg vrača, zvjezdara ili kaldejca.
11. Neobično tumačenje ište kralj³⁴ i nema toga tko bi ga mogao izreći, osim bogova, koji nemaju svoga prebivališta s tijelom.“³⁵

23 Sović i Šarić slobodnije prevode glagol הָיָה *vidjeti* hrvatskim glagolom *znati*.

24 Sović ovdje idiomski prevodi: ... *da je moja odluka neopoziva*, a Šarić: ... *da u mene nema popuštanja*. Izvorno značenje je u ovom slučaju ipak jasno – *da je moja riječ javna* (2,5), *sigurna, ozbiljna*.

25 דְּקִרְוֹן - *dekret, nalog, zapovijed*. U riječi *dalet* je spirantski jer prethodna riječ u tekstu završava vokalom. *Kaḥ* je također spirantski jer riječ izvorno završava vokalom (RBA 2:9)

26 „Onda je samo jedna zapovijed za vas...“ Ovaj dio rečenice Sović i Šarić ispuštaju slijedeći Teodocionov grčki prijevod.

27 הַדְּמִנְתָּוּ - vokalizacija *qere* je oblikom *hitp³el*, dok je *ketib* הַדְּמִנְתָּוּ oblikom najbližniji *hap'elu*, s tim da mu nedostaje *paṭaḥ* u *zayinu* הַדְּמִנְתָּוּ (RBA 2:9; S 3.7.5.4.3; 5.7.1.1.7).

28 U semitskoj fonologiji hebrejsko slovo *z* je često zamijenjeno aramejskim *d* kao rezultat protosemitskog *d*. Tako je u ovom slučaju korijen כִּרַב u srodstvu s hebrejskom riječi כִּזַב *laž, neistina*.

29 Targumski aramejski u riječi מְלָה nema *dāgēša*, a dugi *a* u zadnjem slogu zamijenjen je *'alepom* מִילָא (RBA 2:9).

30 Čestica אֵתִי određuje je li nečega ima ili nema u egzistencijalnom smislu i odgovara hebrejskoj אֵתִי (R §95; RBA 10).

31 Glagol יָכַל znači *moći, biti u stanju*. U aramjeskom glagoli *primae yud* YCC u imperfektu *p³ala* udvostručuju drugi radikal pa bismo tako očekivali יָכַל namjesto aktualnog יָכַל i ovdje je vjerojatno po srijedi hebraizam (R §128; RBA 2:10; S 5.7.3.7; 6.6.5.6.1).

32 Pokazna zamjenica דְּהָא muškog je roda u jednini, pa se stoga ne može odnositi na riječ מְלָה *besjeda* koja je ženskoga roda (RBA 2:10). Stoga, prijevod ne može biti *takvo što* (Sović; Šarić), nego *besjeda* ili *govor na ovakav način* (R §§ 32-33). Sović i Šarić ovdje slijede grčki tekst LXX.

33 מְלָה - ovdje kao *besjeda, savjet, tumačenje, pouka, pojašnjenje* (R §33; 47; 61; 84; 86).

34 הָיָה וּמְלָתָא דִּי מְלָתָא שְׂאֵל וְקִרְוֹן nominalna je rečenica s pridjevskim predikatom וְקִרְוֹן (RBA 2:11; S 7.2.3.6.4).

35 Egzistencijalna čestica אֵתִוְהִי sa sufiksom 3. m. jednine odnosi se na tijelo ili ljudsko biće בְּשָׂרִי i ovdje je u funkciji kopule (R §95; RBA 2:10).

12. Zbog ovoga se kralj naljuti i silno razbjesni i reče da istrijebe³⁶ sve mudrace Babilona.
13. Tako je izišla zapovijed da se mudrace započne pogubljivati,³⁷ a tražili su ubiti i Daniela i njegove prijatelje.
14. Ali tada se Daniel,³⁸ savjetnički³⁹ i razumno, obrati Arioku,⁴⁰ zapovjedniku kraljevske straže koji je bio izašao pogubiti mudrace Babilona.
15. On prihvati⁴¹ i reče Arioku, kraljevu zapovjedniku: „Zašto je kraljeva zapovijed tako žurna?“ Tada Ariok objelodani riječ Danielu.
16. A Daniel uđe i zatraži od kralja da mu dade vremena kako bi kralju dao tumačenje.⁴²
17. Tada Daniel uđe u svoju kuću i sve ispriповjedi svojim prijateljima Hanan'ji,⁴³ Mišaelu⁴⁴ i Azarji.⁴⁵
18. Da mole milosrđe⁴⁶ od Boga nebeskoga radi ove tajne; da Daniel i njegovi prijatelji ne budu pogubljeni s ostalim mudracima Babilona.⁴⁷

36 Infinitivna konstrukcija riječi אבד *istrijebiti, uništiti, pogubiti...* u hap'elu je להוֹבִיחַ. Ista konstrukcija u targumskom aramejskom je לאִיבֵדֵא gdje su suglasnici *hē'* zamijenjeni s *'alepom* (RBA 2:11).

37 *Hitpa* "al riječi קטל *ubiti, pogubiti* ovdje treba razumjeti inhoativno kao naredbu, tj. ne da su *bili ubijani*, nego da se *započelo s njihovim progonima* (RBA 2:13; R §177; S 6.6.5.5.1).

38 Ime אל *aramejska* je složenica i znači *moj sudac je Bog*.

39 Imenica עָטָא *savjetovanje* glagolskog je podrijetla, od korijena יטא, što znači *savjetovati* ili *dati savjet*. Stoga kao glagolska imenica može mutirati i u pridjev i u prilog.

40 Ime אַרְיִי *hebrejska* je izvedenica riječi אָרִי *lav*.

41 Semitska složenica participi עָנָה וְאָמַר *odgovarajući i kazujući* dio je uvodne frazeologije. Ovdje je uočljiva njihova opća primjena u izravnom govoru: *prihvati i reče*.

42 U ovoj dužoj aramjeskoj frazi uočljiva je i podređenost čestica wāw: *da... da... kako....*

43 Ime הַנְּנִיחַ ili הַנְּנִיחַי značilo bi *Gospodin je omilio*.

44 מִישָׂאֵל ime je zajedničko semitima s blažom vokalizacijskom modifikacijom i znači *Tko je (taj kao) što je Bog*.

45 Osobno ime עֲזַרְיָה na hebrejskom znači *Gospodin pomaže*.

46 Riječ רַחֲמֵינִי je *plurale tantum* i prevodimo je jedninom: *milosrđe* (RBA 2:18).

47 Rečenična struktura ovog versa zamagluje smisao i čestica wāw u drugom dijelu ne mora biti nužno podvrgnuta prvoj. Zato smo između njih umetnuli točku zarez (RBA 2:18; S5.7.2.8; 5.7.3.2.4).

19. Tada, u noćnom viđenju, bi objavljena⁴⁸ Danielu tajna i tako Daniel blagoslovi Boga nebesa.

Danielov hvalospjev

20. Daniel prihvati i reče:
„Bilo⁴⁹ ime Božje blagoslovljeno od vijeka do vijeka,
jer njegova je mudrost i sila.
21. On mijenja⁵⁰ vremena i razdoblja,
on smjenjuje kraljeve i uzdiže kraljeve
daje mudrost⁵¹ mudracima i mudrost sposobnima u rasuđivanju.
22. On otkriva dubine i skrovitosti, zna što je u tami;
i svjetlost s njime prebiva.
23. Tebi, Bože mojih otaca,⁵² zahvaljujem i slavim te što si mi dao
mudrost i silu, jer, objavivši mi ono što sam tražio od tebe, obznanio si nam kraljevu riječ.“⁵³

Daniel otkriva kraljev san

24. Tada Daniel otiđe do Arioka, kojemu je kralj naredio pogubiti mudrace Babilona. On dođe i ovako mu kaza: „Ne zatiri⁵⁴ mudrace Babilona! Povedi me pred kralja i ja ću obznaniti kralju značenje.“
25. Tada Ariok žurno dovede Daniela pred kralja i kaza mu ovo: „Našao sam⁵⁵ čovjeka među uznicima iz Judeje koji će obznaniti kralju značenje.“

48 Dok u biblijskom aramejskom nalazimo *p³al*, perfekt pasivni koji završava na י - גלִי ili na י , već targumski aramejski nema tog oblika u svojim tekstovima. Ovdje je naglašena razlika između onoga što obznanjuju mudraci ירע i onoga što je objavljeno s neba גלה (RBA 2:19; S 5.7.8.6.1; 3.9.4.6.5).

49 *Performativni lamed* u impf. glagola לָהוּא umjesto suglasnika *yōd* kako bi se izbje-gao tetragram יהוה (RBA 2:20; R §168; S 6.6.3.6.4).

50 Targumski aramejski namjesto *hap'ela* מְהַעֲדָה ima *ap'el* i umjesto krajnjeg *'alepa* ima *yōd* מַעֲדִי (RBA 2:21; S 6.6.4.1.7).

51 Za riječ mudrost חֲכָמָה targum koristi varijaciju חוֹכְמָתָא ili חוֹכְמָתָא (RBA 2:21).

52 Množina riječi אָב, *otac* ima nepravilan pluralni oblik אָבָהָן. Hebrejski također umjesto muškog pluralnog nastavka ima ženski אָבוֹהָ (R §62).

53 Uloga čestica דִּי...דִּי u drugom rečeničnom bloku je uzročno posljedica i tako ih treba i prevesti. *Riječ* ovdje znači *san*. Sović podređenu rečenicu prevodi nezavisnom, dok Šarić ignorira apozicijsku ulogu prve čestice דִּי u drugome rečeničnome bloku.

54 *Hap'el* u imperfektu s negacijom אֵל-תְּהוֹבֵר ovdje je u značenju *jusiva: neka ne...*, a mi ga prevodimo imperativom.

55 Čestica דִּי ovdje uvodi u izravni govor (R §86).

26. Kralj, prihvati i reče Danielu, čije je ime bilo Beltšacar:⁵⁶ „Jesi li ti kadar odgonetnuti mi san i njegovo značenje?“
27. Daniel, odgovarajući u kraljevoj nazočnosti, reče: „Tajnu, za koju je pitao⁵⁷ kralj, nisu bili u stanju reći⁵⁸ ni mudraci, ni zvjezdari, ni vračari niti tumači.⁵⁹“
28. Nego, na nebu je Bog koji objavljuje tajne i on je obznanio kralju Nebukadnecaru što će biti u posljednje dane. Ovo je tvoj san i viđenje iz tvoje glave,⁶⁰ s tvoje postelje:
29. Tebi, o kralju, tvoja je sanja⁶¹ nadošla na tvojoj postelji o onomu što će biti kasnije i onaj što objavljuje tajne, obznanio ti je što će to biti.
30. A meni je ova tajna bila objavljena⁶² ne zbog mudrosti koju bih imao mimo svih živih, nego, u stvari, poradi tumačenja, kralju, da doznaš, da se naumi srca⁶³ tvoga znaju.
31. Ti, o kralju, dok si promatrao gle, veliki kip. Taj veliki kip, blistavosti izvrsne, stajao je pred tobom; a pojava mu zastrašujuća.⁶⁴
32. Tomu kipu glava od čistoga zlata, njegova prsa⁶⁵ i ruke mu od srebra, njegov trbuh i bedra mu od bronce.⁶⁶

⁵⁶ Akadska konstrukcija *balât-šarri-ušur* znači *život-zaštiti-kralju*. Hrvatski jezik za osobno ime Beltšacar ima Baltazar gdje se riječ *car* samo naslućuje. Stoga je dobro početi rabiti izvorniji termin Beltšacar u kojem se krije i hrvatska riječ *car*.

⁵⁷ Particip prošli je ovdje u službi *aktualnog prezenta* (RBA 2:27).

⁵⁸ U međuodnosu participa i infinitiva drugi glagol je tzv. *komplementarni infinitiv* (RBA 2:27; S 7.4.3.2).

⁵⁹ Hebrejsko-aramejska riječ נִרְאָה znači *odsjeći, razdijeliti*, a onda u kontekstu *razbitri nešto, rastumačiti, pojasniti, uljepšati* (usp. 1 Kr 3,25-26; Tuž 4,7; JPA 124). Sović riječ prevodi sa *zaklinjači*, dok je Šarić bliži izvornom značenju s *pogađači*.

⁶⁰ Aramejska riječ ראש, *glava* i hebrejska istoznačnica ראש razlikuju se isključivo u izgovoru (RBA 2:28). Riječi *viđenje iz tvoje glave* hrvatski prijevodi izostavljaju, oslanjajući se pritom na opći rečenični smisao.

⁶¹ Riječ רָעִיָּה ima značenje *želja, naum, misao* od korijena רָעַי, *željeti, htjeti* i u srodstvu je s hebrejskim glagolom רָעַי. U većini slučajeva hebrejski je suglasnik צ u aramejskom zamijenjen ט i oba imaju zajednički protosemitski radikal *ḏ* (RBA 2:29; R §49). U ovom slučaju riječ *sānjā* (Sović) ponajbolje odgovara izvornoj riječi.

⁶² נִגְלָה - perfekt pasivni glagola *objaviti*.

⁶³ U ovom slučaju imaju dulji oblik imenice לבב → לב, *srce* (RBA 2:30).

⁶⁴ *P^{al}*, particip pasivni רָחַל u ovom je slučaju stativni pridjev רָחַל, *zastrašujući, prestrašan*.

⁶⁵ Imenice *prsî i ruke* moguće je gledati i dualno: *prsa i ruke* (RBA 2:32; R §54).

⁶⁶ Čestice הַי upućuju na materijalne genitive pa imenice možemo razumjeti i pridjevski.

33. Njegove golijeni⁶⁷ od željeza, a stopala mu dijelom od željeza, a dijelom od gline.⁶⁸
34. Stajao si i gledao⁶⁹ dok kamen, bez ičijih ruku, ne bî odvaljen i udari kip po stopalima od željeza i gline i zdrobi ih.
35. Tada se zdrobe zajedno željezo, glina, bronca, srebro i zlato i postade kao pljeva ljeti na gumnima; ne nađe⁷⁰ im se ni traga.⁷¹ A kamen što je udario u kip postade velika planina⁷² što prekri svu zemlju.
36. Ovo je bio san, a mi ćemo reći njegovo značenje pred kraljem.“

Daniel tumači san

37. „Ti si, o kralju, kralj kraljeva jer ti Bog nebesa dade kraljevstvo, moć, snagu i slavu.
38. I sve – gdje god prebivaju sinovi ljudski,⁷³ životinje s polja ili ptice s neba – dao je u tvoju ruku i učinio te gospodarom svima njima – ti si ova glava od zlata.⁷⁴
39. Poslije tebe uzdignuti će se drugo kraljevstvo, slabije⁷⁵ od tvoga i neko treće kraljevstvo⁷⁶ od bronce koje će gospodariti svom ze-

67 Riječ קִשׁ u množini više bi se odnosila na *golijeni* nego na *noge*. Sirijska *Pešitta* u Iv 19,33 ima izričaj: אֲרַבְרָא בְּרַחְמֵי אֲבִי אֲרַבְרָא nisu mu prebili golijeni..., što bi na aramejskom bilo לא חברו שקויהי (*lâ' tabārū šakōhi*).

68 Riječ חָסַר može se prevesti i *zemljan* jer je naglasak na krhosti, lomljivosti.

69 Jednostavna rečenica הָיָה הַיּוֹם הַזֶּה u kojoj particip u službi aktualnog prezenta prenosu svu težinu na drugi glagol kao *durativni perfekt: gledati i gledati..., dok...* Usp. Jan P. FOKKELMAN, "Iterative Forms of the Classical Hebrew Verb: Exploring the Triangle of Style, Syntax, and Text Grammar", *Studies in Hebrew and Aramaic Syntax* (ur. K. Jungeling - H. L. Murre-van den Berg - L. van Rompay), E. J. Brill, Leiden, 1991., 53-55.

70 *Hitp^{el}* לֹא הָיָה שְׂחָבָה u targumskom aramejskom zamijenjen je *itp^{el}* אֲשַׁחֲבָה (RBA 2:35).

71 Imenica אָתָר znači *mjesto*, dok u ovom slučaju aludira na *trag, ostatak* (RBA 2:35; JPA 82).

72 Aramejska riječ טִיר ekvivalentna je hebrejskoj הָר.

73 Ova konstrukcija nije sintaktički jasna, ali budući da riječ *prebiva* zauzima mjesto lokativa, onda domena mora biti prostorna (RBA 2:38; S 7.2.1.7.3). Doslovice: *I u svima ... što prebivaju*.

74 Redak 37. neupitno ide zajedno s retkom 38. jer povezuje dvije nominalne rečenice koje dijeli apozicijski koncept.

75 Aramejska riječ אֲרַבְרָא u ovom slučaju ne znači zemlja, nego ima priložno značenje *niži, manji, inferiorniji*, jer *ketib* ima nenaglašeni priložni završetak (R §88; RBA 2:39; S 6.5.2.5.2).

76 *Ketib* je numeralija apsolutnoga statusa הַלִּיחָא s *alepom* namjesto *he*, dok je *qere* očita dijalektalna promjena אָ u אַ (RBA 2:39; S 5.3.2.2.9).

- mljom.
40. A četvrto kraljevstvo bit će jako kao željezo. Budući da željezo drobi i mrvi⁷⁷ sve će to – kao što željezo satire⁷⁸ sve ovo – zdrobiti i smrviti.⁷⁹
41. A što si vidio⁸⁰ stopala i prste dijelom od lončareve⁸¹ gline, dijelom od željeza, to će biti podijeljeno kraljevstvo,⁸² a snaga⁸³ što je u njemu jest od željeza, jer kao što si vidio željezo je pomiješano s blatnjavom⁸⁴ glinom.
42. A prsti stopala dijelom gvožđe, a dijelom glina: to će neki dio⁸⁵ kraljevstva biti jak, a neki slab.⁸⁶
43. Što si vidio željezo pomiješano s blatnjavom glinom, oni će se miješati ljudskim sjemenom,⁸⁷ ali neće prijanjati jedno uz drugo, kao što ni željezo ne može biti stopljeno⁸⁸ s glinom.

77 Particip *השל*, *smrviti, zdrobiti*, nalazimo samo ovdje u Daniela.

78 Particip *פ^aala* *דקק* ima naglašeno značenje zatornosti: *skršiti, satrti, uništiti* (HAL I 229; JPA 176).

79 Sintaksa rečenice nije jednostavna. Dvije rečenice u apoziciji mogu prouzročiti nejasnoću. Zato Sović u svom prijevodu umeće direktni objekt kao pojašnjenje rečeničnih međudnosa: *...kao željezo koje razbija, skršit će i razbit će sva ona kraljevstva*; Šarić ovdje slobodno prevodi: *... jer željezo može sve satrti i razbiti*.

80 *וְדַרְדְּרוּהָ* čestica *דַּרְדְּרָה* ovdje nije uzročna nego relativna: *ne budući da si vidio, ili jer si vidio, nego ono što si vidio...* (RBA 2:41).

81 Riječ lončar na aramejskom je *פָּהַר* *od akadskog peḥḥār*, dok je na hebrejskom *יֹצֵר*.

82 Rečenična konstrukcija *תְּהוּהָ פְּלִיגָה תְּהוּהָ* ovisi o glagolskoj ulozi. *פְּלִיגָה* je *peal* particip pas. žen. r. gl. *פָּלַג* *podijeliti*. U ovom slučaju uloga participa je atributivna, a ne predikativna: *ne kraljevstvo će biti podijeljeno, nego (to) će biti podijeljeno kraljevstvo ili doći će do podjele kraljevstva* (RBA 2:41; JPA 433).

83 Riječ *נְבֻכָה* različito je interpretirana. Sokoloff je određuje kao imenicu koja znači *snaga, potencija, libido* (JPA 358) i kao takva povezana je s izrazom *וְרֵעַ אֲנָשָׁא* *ljudsko sjeme* u r. 43.

84 Aramejska imenica *טִין* u srodstvu je s hebrejskom *טֵיט* i znači *blato, močvara, mulj* i ovdje je naglašenog pridjevskog pejorativnog značenja i mora se prevesti. Sović *טִין* ne prevodi, a Šarić je poistovjećuje s *פָּהַר*, *lončareva glina*.

85 Konstrukciju *מִן־קִצְיָהּ* treba razlikovati od sprežne čestice *וּמִנָּהּ*. Rosenthal je gleda adverbijano (R §80). Međutim, sufiks koji se naslanja na česticu *וּמִנָּהּ* pokazuje da složenica upravlja riječju *מִן־קִצְיָהּ* pa je stoga prepozicijskog značenja (RBA 2:42; S 6.3.1.3.4).

86 Morfološki riječ *תְּהוּהָ* je u pasivu (*razbijen, slomljen*), ali ovdje je pridjevskog značenja (*lomljiv, trošan, slab*; RBA 2:42).

87 Smisao miješanja sjemena današnji je pravni izraz „mješovita ženidba”. Šarić stoga i prevodi *da će se međusobno pomiješati ženidbom*.

88 Izvorno, ovdje je glagol *עִרַב* i znači *miješati*. U biblijskom aramejskom *עִרַב* je idiom za bilo kakvo spajanje, povezivanje, stapanje. Stoga, glagol *stapati* bolje odgovara ovom kontekstu.

44. I u vrijeme ovih kraljeva, Bog nebesa podignut⁸⁹ će kraljevstvo koje neće biti razrušeno nikada i kraljevstvo neće biti ostavljeno drugom narodu, nego⁹⁰ će smrviti i dokrajčiti sva ova kraljevstva, tako da će samo ono opstati do vijeka.
45. I usto, kao što si vidio kako je kamen, bez ičije ruke, odvaljen od planine⁹¹ i da je zdrobio željezo, broncu, glinu, srebro i zlato, veliki Bog⁹² je obznanio kralju što će se dogoditi kasnije. San je istinit i značenje točno.“

Daniel nagrađen

46. Tada kralj Nebukadnecar pade nice⁹³ i pokloni se Danielu te reče da mu prinesu dar⁹⁴ i tamjanski kad.⁹⁵
47. Kralj prihvati i reče Danielu: „Istina je da je vaš Bog – Bog nad bogovima i gospodar⁹⁶ kraljeva i objavitelj tajna, čim si bio u stanju objaviti ovaj misterij.“
48. Tada kralj učini Daniela velikim i dade mu brojne dare i postavi ga gospodarom cijele zemlje⁹⁷ Babilona i zapovjednikom nad svim mudracima Babilona.
49. Tada Daniel zaište od kralja i on postavi Šadraha⁹⁸, Mešaha⁹⁹ i

89 יָקַם je *hap'el* glagola קָם u imperfektu i ovdje je obilježen kao prenosnica imperfekta u futur ili pak u povijesni prezent (RBA 2:43).

90 Ovdje kao *conclusio* budućeg događaja.

91 Jedino je ovdje riječ מִטְּרָא određenog značenja i ne označava bilo koju planinu nego konkretnu, specifičnu planinu (RBA 2:45; 6.6.3.5.4).

92 Ovdje *veliki Bog* nije naglašena imenica s članom אֵל pa se ne mora nužno odnositi na Izraelova Boga. Kumranski fragment 4Q246 ovdje ima naglašenu imenicu רַב־אֵל (RBA 2:45).

93 עַל־אֲנַפְוֵי dosl. *na svoja lica*. Konstrukcija je uobičajni semitski *plurale tantum*.

94 Ovdje hebraizam מִנְחָה (Izl 30,9; Lev 9,4; 23,37).

95 Riječ נִיחֻיָּהּ je hebraizam za kadioni prinos. Stariji hebrejski izraz koji nalazimo u Petoknjžju je קָטַרְתָּ סִמִּים (Izl 25,6; 30,7.23; Lev 4,7).

96 Aramejska riječ za gospodara je מָרְאָא . Targum često finalni א *alep*, kao suglasnik korijena, mijenja u *yōd* מֵרְאָא . U NZ 1 Kor 16,25 grčka ekslamacija $\mu\alpha\rho\acute{\alpha}\nu\alpha\ \theta\acute{\alpha}$ moguća je transliteracija aramejskog מָרְאָא (*maranā' tā*) ... *o Gospodaru dođi!*

97 Riječ מְדִינָה može značiti *država, pokrajina, provincija, distrikt, grad*. Tu izvorno aramejsku imenicu preuzeo je hebrejski u vremenu Drugoga hrama. Tako istu imamo i u drugim biblijskim knjigama, pretežito kasnijeg razdoblja (RBA 2:48; JBA 642).

98 Akadsko ime za jednoga od Danielovih sunarodnjaka Hanan'ju (Dn 1,7); Šadr'ah bi s akadskog značio *kraljevski pisar*.

99 Akadsko ime za Mišaela. Modifikacija riječi *mi-še-hael* u *meš-ah* u značenju *kraljev gost*.

Abed Nega¹⁰⁰ nad poslovima zemlje Babilona, a Daniel ostade na kraljevu dvoru.

GLAVA 3.

Nebukadnecar postavlja zlatni idol¹⁰¹

1. Nebukadnecar kralj načini kip od zlata, visine šezdeset lakata i širine šest lakata i postavi ga u dolini Dura,¹⁰² zemlji Babilonu.
2. Tada Nebukadnecar, kralj, posla okupiti knezove,¹⁰³ župane,¹⁰⁴ civilne službenike,¹⁰⁵ savjetnike, rizničare,¹⁰⁶ suce, magistre i sve pokrajinske upravitelje¹⁰⁷ države da dođu na posvetu kipa kojeg je postavio kralj Nebukadnecar.
3. Tada se knezovi, župani, ministri, savjetnici, rizničari, suci, civilni službenici i svi pokrajinski upravitelji države započnu okupljati na posvetu kipa što ga postavi Nebukadnecar, kralj, kako bi stali ispred kipa što ga postavi Nebukadnecar.¹⁰⁸
4. Tada glasnik povika svom snagom: „Vama se govori, o narodi, nacije i jezici:
5. da u času kad čujete zvuk roga, svirala, citre, lire, psaltira, gajda i

100 Akadski *ābād* – *nēbō* znači *Nebov sluga*, odnosno sluga Babilonskog boga sveznanja, prosvjetljenja i svetog pisanja (CDA 257).

101 Aramejska i hebrejska riječ za idola je קִפּ ili קִלֵּם (Dn 2,31) i označava *idolski lik* ili *kip*, *božanstvo* (Post 1,26.27; Izl 20,4; Lev 26,1.3; Pnz 4,16.23...).

102 Običaj je ovu imenicu prevoditi toponimom, međutim riječ דִּירָא na aramejskom znači i *zid*, *bedem*, *utvrda* (RBA 3:1; JBL 108:115)

103 Naslov $\text{מְשִׁבְּתֵי הָאָרֶץ}$ pripisivan je perzijskim upraviteljima provincija (Est 3,12; 8,9; 9,3) i riječ *knez* odgovara izvornu značenju (HAL I 37).

104 Riječ בִּנְיָן znači *prefekt* ili *zapovjednik* određene regionalne prefektуре (JPA 368). Naš bi najbliži termin bio *župan*.

105 Imenica מִנְיָן ima značenje *službenika* i akadskog je podrijetla od *pāhāti* – *upravitelj* (HAL III 923; CDA 261). Mi smo je preveli s *ministar*.

106 Rizničar na aramejskom je בְּרִי .

107 *Visoki časnik*, *pokrajinski upravitelj* שִׁלְטֹן (*šiltōn*) u kasnijoj etapi postao je u arapskom سُلْطَان (*sultān*) *vladar* (HAL IV 1523; JBA 1148).

108 Ova rečenica sintaktički je složena. Treba imati na umu da participi u aramejskom variraju. U formalističkim ekspresijama kao što je *prihvati i reče* može se očuvati pravilo da se particip prevede prošlim vremenom ili historijskim prezentom. Međutim, u ovome slučaju – premda su redovito prevađani pasivom (*bili su okupljeni*) ili refleksivom (*okupili su se*) – participe קָאָמְוּן i קָאָמְוּן treba prevesti inhoativno (*započeli su se okupljati*) i iterativno (*kako bi stali*) jer je važno naglasiti kontinuitet događaja koji pisac odašilje (RBA 3:3).

drugih vrsta¹⁰⁹ glazbala¹¹⁰ padnete nice i poklonite se zlatnu kipu što ga postavi Nebukadnecar, kralj.

6. A onaj tko ne padne nice i ne pokloni se bit će, istog časa,¹¹¹ bačen u plamteću užarenu peć.¹¹²
7. I tada sav narod kad god bi čuo¹¹³ zvuk roga, svirala, citre, lire, psaltira, gajda i drugih vrsta glazbala, svi narodi, nacije i jezici stali bi padati nice i klanjati se zlatnom kipu što ga postavi kralj Nebukadnecar.

Šadrah, Mešah i Abed Nego ne časte babilonska božanstva

8. Zbog toga, u tom času, pristignu neki kaldejci kako bi oklevetali¹¹⁴ Židove.
9. Oni se obrate kralju i kažu: „O kralju, živ bio zauvijek!
10. Ti, o kralju, dao si naredbu da svaki čovjek koji čuje zvuk roga, svirala, citre, lire, psaltira i gajda i drugih vrsta glazbala mora pasti nice i pokloniti se zlatnom kipu.
11. A tko ne padne nice i ne pokloni se, bit će bačen u sred plamteće užarene peći.
12. Ovdje su neki Židovi koje si ti postavio nad poslovima u zemlji Babilonu: Šadrah, Mešah i Abed Nego. Ovi te ljudi, o kralju, ne poštuju. Oni ne služe tvojim bogovima niti se klanjaju zlatnu kipu što si ga postavio.“
13. Tada Nebukadnecar u gnjevu¹¹⁵ i bijesu¹¹⁶ zapovijedi da se dovedu Šadrah, Mešah i Abed Nego. I tako su ovi ljudi bili dovedeni¹¹⁷ pred kralja.
14. Nebukadnecar progovori i reče im: „Je li istina Šadrače, Mešače i

109 Tuđica perzijskog korijena ון *vrsta, oblik* (R §191; RBA 3:5).

110 Uočljive su posuđenice iz grčkog jezika. Semitska glazbala sva imaju naglašen oblik riječi: קָרְנָא, מְשֻׁרְקִיָּה, קָרְנָא, סַבְבָּא, וְזַמְרָא, dok ga grčke posuđenice nemaju: קִיְתָרוֹס, קָרְנֵי, קַיְתָרוֹס, ψαλτηρίου, συμφωνίας (RBA 3:5; R §46).

111 Ovdje BHS ima nepravilnu vokalizaciju אָהָאֵשׁ. Umjesto *cērē* očekivati je *qamec* אָהָאֵשׁ (RBA 3:5).

112 Atributi su emfatični i u ulozi su opisnih pridjeva objekta. Na aramejskom אָהָאֵשׁ znači *peć*, וַתְּרָא *vatra*, a וְזַמְרָא je particip i znači *goreći, plamteći*.

113 I ovdje particip וְזַמְרָא treba razumjeti iterativno: *kad god bi čuli...* (RBA 3:7).

114 Idiom קָרְנֵי וְזַמְרָא אֲכָלוּ akadskog je podrijetla *karši akālu* i znači *izgovoriti klevetu, oklevetati* (CDA 149; 9; RBA 3:8).

115 Aramejski רַגְזָא u hebrejskom je רָגַז (HAL III 1182).

116 Aramejski אָהָאֵשׁ ili אָהָאֵשׁ u hebrejskom je אָהָאֵשׁ.

117 *Hap'el* pasivni הִתְחַיֵּי glagola אָהָאֵשׁ ili אָהָאֵשׁ u pasivnom značenju *dovesti, predati*, a u aktivnom *doći* (JPA 79; JBA 177-178).

- Abed Nego, da vi ne služite mojim bogovima niti se klanjate zlatnu kipu kojeg sam postavio?
15. Sada, jeste li spremni¹¹⁸ da u času kad čujete zvuk roga, svirala, citre, lire, psaltira i gajda i drugih vrsta glazbala padnete nice i poklonite se kipu koji sam napravio? Ako se ne poklonite, bit ćete istog časa bačeni usred plamteće užarene peći i tko je taj bog¹¹⁹ koji će vas osloboditi¹²⁰ iz mojih ruku?“
 16. Šadrah, Mešah i Abed Nego prihvate i kažu kralju: „Nebukadnecare, mi nemamo potrebe tebi na ovo uzvratiti odgovor.¹²¹“
 17. Ako je tako,¹²² naš Bog, kojemu služimo, moćan je osloboditi nas od plamteće užarene peći – i on će nas osloboditi iz tvojih ruku, o kralju.
 18. Ako i ne, znaj kralju, mi nećemo služiti tvojim bogovima niti se klanjati zlatnu kipu što si ga postavio.“
 19. Tada se Nebukadnecar ispuni srdžbom i izobličí mu se lice na Šadraha, Mešaha i Abed Nega. Zato progovori i naredi da zagriju peć sedam puta više¹²³ nego je bila zagrijana.
 20. I najjačima u svojoj straži zapovijedi svezati Šadraha, Mešaha i Abed Nega i baciti ih u plamteću užarenu peć.
 21. Tada ih ovi ljudi svežu u njihovim plaštevima, tunikama i turbanima i drugoj odjeći; i takvi su bili bačeni u plamteću užarenu peć.
 22. I jer je kraljeva riječ bila žurna i peć neobično vruća, one ljude, koji su doveli Šadraha, Mešaha i Abed Nega, plamen vatre ùbí.
 23. A ova trojica, Šadrah, Mešah i Abed Nego, padnu dolje usred plam-

118 Pridjev עֲתִידִין u kasnijem aramejskom prešao je u pomoćni glagol *moći* (RBA 3:15).

119 Ovdje imenica אֱלֹהִים ima kopulu הוּא koja naglašava imenicu božanstva i može se razumjeti dvojako: kao ograničena moć poganskih božanstava ili pak kao aluzija na Boga Izraela (R §30).

120 Aramejski jezik ima poseban glagolski oblik tzv. *šap'el* kad preformativni *he'* zamijeni suglasnik *šin*. U ovom slučaju glagol יִשְׁׁוּבְכִיון je u *šap'elu* i znači *osloboditi*. Sam korijen שׁוּב akadaska je posuđenica *ušežib* i znači *spasiti, osloboditi* (RBA 3:15; R §166).

121 Riječ פְּתוּבִים ima više značenja: *naredba, posao, stvar, odgovor*. U ovom slučaju je treba razumjeti kao *odgovor* jer je objekt infinitiva koji ju slijedi (R §185; RBA 3:16).

122 Ovdje הֵן אֵינִי הֵן BHS je ignorirala rastavni ili *dijunktivni* naglasak i povezala frazu s onim što slijedi. Međutim, time se gubi rečenični smisao kojim Daniel ne dovodi u pitanje Božju svemoć (RBA 3:17; R §95).

123 Ovdje nije korišten komparativ, nego prijedlog עַל *iznad, nad*.

teće užarene peći.¹²⁴

24. A onda se Nebukadnecar zaprepasti,¹²⁵ brzo ustade te progovori i reče svojim savjetnicima: „Nismo li trojicu svezanih ljudi bacili usred vatre?“ Oni odgovore i kažu: „Tako je, kralju.“
25. Onda on prihvati i reče: „Ja vidim četiri čovjeka odriješena, kako hodaju¹²⁶ posred vatre bez ikakve ozljede, a među njima izgled četrtrtog nalikuje sinu bogova.“¹²⁷
26. Tada se Nebukadnecar približi vratima plamteće užarene peći te progovori i reče: „Šadrače, Mešače i Abed Nego, iziđite! Pristupite naprijed!“ Tada Šadrah, Mešah i Abed Nego iziđu iz sred vatre.
27. I knezovi, župani, ministri, rizničari i kraljevi savjetnici, pošto su već bili skupljeni zajedno, ugledaju ljude nad čijim tjelesima vatra nije imala moći; i kosa im neopaljena; i plaštevci im netaknuti niti se kakav miris paljevine osjetio na njima.
28. Tada Nebukadnecar progovori i reče: „Blagoslovljen Šadrahov, Mešahov i Abed Negov Bog, koji je poslao svoga anđela¹²⁸ i oslobodio svoje sluge koji su vjerovali u njega i koji su se oglušili¹²⁹ na kraljevu riječ te su izložili svoja tjelesa¹³⁰ da ne bi služili i klanjali se ikojem bogu osim svomu Bogu.
29. Zato zapovijedam da će svaki narod, nacija i jezik, koji bi izrekao hulu¹³¹ na Šadrahova, Mešahova i Abed Negova Boga biti isjeckan na komadiće, a kuća će mu postati đubrište; jer nema drugog Boga koji bi mogao učiniti takvo što.“
30. Tada kralj promaknu Šadraha, Mešaha i Abed Nega u zemlji Babi-

¹²⁴ Ovdje Jeronim s pravom isključuje *Azarijin hvalospjev* iz svojega prijevoda, jer nema pouzdanih dokaza da je ikada i pripadao masoretskom izvorniku. Novija jezična istraživanja idu ovome u prilog, a posebice kumranski manuskript 4Q112 u kojemu ne nalazimo traga *Azarijinu hvalospjevu*.

¹²⁵ Glagol *הנה* redovito ima negativnu smisaonu konotaciju pa ne može značiti ugodno iznenađenje (JBA 1196; RBA 3:24).

¹²⁶ Ovdje kao priložna rečenica koja rastavlja dva glagola *שָׁרְיוּ מְהֻלְכִין*: ...*odriješena, kako hodaju*... (R §150; RBA 3:35).

¹²⁷ Riječ *sin* je u konstrukciji *לְבָר־אֱלֹהִין* bez člana i ovdje nije mesijanskog značenja, kao što ni pluralni oblik *bogovi* ne referira na Boga. Sović ovdje prevodi sa *sin Božji*, a Šarić s *andeo*.

¹²⁸ Aramejska imenica *מְלַאךְ* *andeo* u hebrejskom je *מַלְאָךְ*.

¹²⁹ Riječ *שָׁמַע* znači *mijenjati, preoblikovati, izmijeniti*, a u širem kontekstu *prespavati, prešutjeti, oglušiti se* (HAL IV 1595; JBA 1164).

¹³⁰ Rečenica je nepotpuna pa se vjerojatno radi o idiomu *וַיְהִיבוּ נְשָׁמֵיהֶוּן*, *izložili su svoja tjelesa* ili *izložili su (opasnosti vlastiti) život*.

¹³¹ *שָׁלוּ* ili *שָׁלוּהוּ* riječ je akadskog podrijetla i znači *pogreška, hula* (HAL IV 1505; RBA 3:29).

lonu.¹³²

GLAVA 4.

Nebukadnecar objavljuje svoj san

1. Nebukadnecar kralj, svim narodima, nacijama i jezicima što prebivaju po svoj zemlji: Neka vam je obilat mir!¹³³
2. Znak i čudo što mi učini Svevišnji Bog, čini mi se da je dobro znati.
3. Kako su veliki njegovi znakovi!
I silna njegova čudesa!
Kraljevstvo njegovo – kraljevstvo vječno!
Njegova vladavina – za sva pokoljenja.¹³⁴
4. Ja, Nebukadnecar, bio sam na počinku u svojoj kući, spokojan¹³⁵ u svojoj palači.
5. San što sam vidio prestrašio me je i uznemirilo me viđenje što mi se vrzlo po glavi na mojoj postelji.¹³⁶
6. Zbog toga sam izdao naredbu da mi se dovedu svi mudraci Babilona kako bi mi odgonetnuli značenje sna.
7. I dođu zvjezdari, vračari, kaldejci i tumači i ja im ispričam san, ali njegovo mi značenje nisu znali reći.¹³⁷
8. Sve dok mi nije došao Daniel, čije je ime Beltšacar¹³⁸ – po imenu moga boga¹³⁹ – u kojem je duh svetih bogova i njemu ispričam san i kažem:
9. „Beltšacare, vođo vračara, budući da znam da u tebi počiva duh

132 BHS ovdje nastavlja s redcima, dok grčki Teodocionov prijevod prelama retke novom glavom. Mi ćemo ovdje preuzeti Teodocionov prijelom teksta radi lakšeg uspoređivanja sa Sovićevim i Šarićevim prijevodom koji slijede grčku matricu.

133 Aramejski pozdrav שְׁלָמִים וְשָׁלוֹם ne bi trebalo razumijevati doslovce kao *mir u obilju*, nego jednostavno kao pozdrav u jusivu: *neka vam je mir* ili *mir vama!*

134 Doslovce: *iz generacije u generaciju*, ali zbog stilske usklađenosti ostajemo pri Sovićevu i Gasovu prijevodu (usp. Ps 145,13).

135 Riječ je ista i u hebrejskom רַעַנָּן te znači i *napredan, rascvjetan, bujan* pa onda i *miran, spokojan, u blagostanju* (HAL III 1268).

136 Doslovce: *vizija moje glave, na mojoj postelji*. Sovićev prijevod: *...(viđenje) što mi se vrzlo po glavi na mojoj postelji ...* frazeološki dobro interpretira izvorno značenje pa ga uključujemo u naš prijevod.

137 Ovdje se אֲמַר אֲמַר וְאֵלֵינוּ אֵלֵינוּ može razumjeti i progresivno: *...dok sam im govorio san, oni su ustrajali ne kazati mi...* (RBA 4:4).

138 Usp. bilj. 56.

139 Ovdje nije u pitanju fenički bog Baal, nego akadsko-perzijski bog *Balatšar-Ušur*, bog čuvar kraljeva (usp. *The International Standard Bible Encyclopedia*, 1989., A. 455).

svetih bogova i ni jedna tajna nije ti teška, reci mi viđenja moga sna i njegovo značenje.

10. A ovo je bilo viđenje što mi se u postelji vrzlo po glavi: Nadode mi viđenje¹⁴⁰ i gle,¹⁴¹ stablo nasred Zemlje,¹⁴² ogromne visine.
11. To stablo poraste i osnaži i visina mu dosegnu nebesa i bi vidljivo sa svih krajeva Zemlje,
12. Prekrasnih listova; svježih plodova¹⁴³ obilje i svakovrsne hrane u njemu. U njegovoj sjeni plandovala stoka s polja, a u njegovoj krošnji obitavale¹⁴⁴ ptice nebeske i svako se tijelo hranilo od njega.
13. Ja promatrah viđenje što mi se u mojoj postelji vrzlo po glavi kad čuvar¹⁴⁵ sveti siđe s neba.¹⁴⁶
14. I svom snagom povika: „Posijecite stablo i srežite mu grane! Potrčajte mu lišće! Pobacajte mu plodove! Neka se stoka rastjera od njega, a i ptice s njegovih grana!¹⁴⁷
15. Ipak, ostavite barem¹⁴⁸ panj s njegovim korijenjem u zemlji, pa makar u okovima željeznim ili brončanim, u travi poljskoj! Neka ga vlaži rosa nebeska i neka dijeli sa stokom pašnjake¹⁴⁹ ove zemlje!

140 Međuodnos glagola הוּי i participa je u *perifrastičnoj konstrukciji* pa se jednostavno može prevesti s *gledao sam...* (R §177; RBA 4:7).

141 Sović ovdje slijedi BHS i umeće tekst u stih. Metrika i naglasci izvornog teksta nisu paralelni i premda poneki sinonimi naslućuju sklonost poeziji, tekst Dn 4,8-14 nije u stihu.

142 Zemlja ovdje nije ograničena na Babilon, nego kao ravna ploha i אֶרֶץ označava svijet.

143 *Plodovi*, אֲנָבָה; u targumu אֲבָה; sirijski 'ebbā' (HAL I 3; JBA 73; RBA 4:9).

144 Doslovce: *obitavaju, žive* od glagola שָׁכַן *obitavati*.

145 *Čuvar, stražar*. Ovdje je riječ o *hendiadi čuvar i svet*, dakle: *sveti čuvar* עִיר וְקָדִישׁ (HAL III 820; JPA 405; RBA 4:10).

146 Ovdje izraz כּוֹן־שְׁמֵיָא određuje Božje prebivalište i prebivalište njegovih svetih pa ga pišemo velikim slovom.

147 Imperativi הוּדוּ קִצְצוּ - אֶתְרוּ - בְּרֵרוּ naglašavaju dramatičnost događaja. Zapovijedi što je nebeski čuvar prenosi jesu najava skorog događaja.

148 Aramejska riječ בָּרַם, akadaska *bāram*, arapska على الأقل znači *samo, ali, osim, ipak*. Osim fonetske sličnosti s aramejskim, složeni prilog *barem* i u hrvatskom ima istu ulogu dijeljenja ili separacije događaja, osoba i situacija pa ovdje ne prevodimo s *ali*, nego s *barem*.

149 *U ili po zemaljskim pašnjacima* אֶרֶץ בְּעֵשֶׂב. Sović prevodi *...travu zemaljsku...* Šarić *...od zemaljske trave*, međutim prijedlog בּ označava mjesto pa stoga *travnjak, pašnjak*.

16. Promijenite mu srce čovječje! Srce živinčeta¹⁵⁰ neka mu se dade! I neka ga tako sedam vremena¹⁵¹ pregazi.¹⁵²
17. Proglas je po zapovijedi čuvarâ i odluka¹⁵³ je po naredbi svetih, kako bi živi¹⁵⁴ spoznali da Svevišnji¹⁵⁵ upravlja ovim kraljevstvom čovječjim i daje ga komu mu drago; a najmanjeg od ljudi postavlja¹⁵⁶ nad njim.
18. Taj sam san gledao ja, kralj Nabukadnecar, a sada ti Beltšacare reci mi tumačenje, pogotovo zato¹⁵⁷ što svi mudraci moga kraljevstva nisu znali značenje, ali ti si u stanju jer je duh svetih bogova u tebi.“

Daniel tumači Nebukadnecarev san

19. Tada Daniel koji se zvao Beltšacar jedno vrijeme ostade zatečen i misli ga uznemiravahu. Kralj prihvati i reče: „Beltšacare ne daj da te uznemiri san i njegovo značenje!“ Beltšacar odgovori i reče: „Gospodaru moj,¹⁵⁸ san je za one što te mrze i značenje za tvoje neprijatelje.
20. Stablo što si ga gledao kako raste i jača; visina mu dosiže nebesa i pogled do na kraj Zemlje.

¹⁵⁰ Aramjeska riječ za životinju je općenito חַיָּוָה (*hējva*). U hrvatskome kolokvijalnom jeziku turcizam *hajvan* istog je korjena *hāj* i znači *živo biće*, *živina* i redovito se koristi za preživača, a nikad - recimo - za psa. Ovdje je riječ חַיָּוָה neodređenog oblika pa prema tome označava općenito životinju, ali budući da su prethodni tekstovi determinirani poljskom stokom što jede travu, imenica חַיָּוָה jasno upućuje na preživača (usp. r. 25). Hebrejski uz ovaj korijen ima i određeniju imenicu חַיָּוָה כְּבִישׁוֹ koja može biti i zbirna, *krdo*, *stado*.

¹⁵¹ Hrvatski prevoditelj riječ עֵתָּה uglavnom prevode s *vrijeme*. Semiti su imali samo dva godišnja razdoblja, sušno - ljeto i kišno - zimu. Stoga bi sedam doba ili vremena bilo tri i pol godine kao u 7,25. Usp. Samuele BACCHIOCCHI, *God's Festivals in Scripture and History*, Berrien Springs, Michigan, Biblical Perspectives, 1995., 101.

¹⁵² Doslovce: *...prijede nad njim ili prijede preko njega*.

¹⁵³ Aramejski paralelizam i igra riječi: *zapovijed-proglas; naredba-odluka; čuvari-sveti*.

¹⁵⁴ חי *živo*, *živo biće* opći subjekt i odnosi se na sve živo na zemlji.

¹⁵⁵ Referencija na Izraelova Boga עֵלֵי, koja se u ovom slučaju razlikuje od akademskih bogova אֱלֹהֵי.

¹⁵⁶ Imperfekti su ovdje sadašnjeg značenja i prevodimo ih kao trajne prezente (R §118; RBA 4:14). Šarićev je prijevod s pomoćnim glagolom *...on može i najnižeg postaviti za njegova vladara... ovdje slobodan*.

¹⁵⁷ Uzročno-posljedična naglašena rečenica כִּלְכַלְכַּל דֵּי.

¹⁵⁸ Imenica u jednini sa sufiksnom konstrukcijom מַרְאֵי (mār'ī - *gospodaru moj*) od מַרְאֵי.

21. Njegova krošnja – prekrasna i plodova mnogih; i u njemu hrane za sve, a ispod njega planduje poljska stoka, a na njegovim se granama gnijezde ptice nebeske.
22. Ti si taj, o kralju, što je porastao i osnažio, jer je tvoja veličina porasla i dosegla nebesa, a i tvoja vlast – do na kraj Zemlje.
23. I kad je kralj vidio čuvara svetoga kako silazi s nebesa i govori: 'Posijecite stablo i uništite ga, ali ostavite barem panj s njegovim korijenjem u zemlji, pa makar i u okovima željeznim ili brončanim, u travi poljskoj! Neka ga vlaži rosa nebeska i neka dijeli sa stokom pašnjake ove zemlje dok ga sedam vremena ne pregazi.'
24. Evo tumačenja kralju i evo proglašenja Svevišnjega što će zateći moga gospodara, kralja:
25. Bit ćeš prognan¹⁵⁹ od ljudi i s poljskom stokom bit će ti boravište¹⁶⁰ i kao što pašnjakom pasu goveda,¹⁶¹ tako ćeš i ti; i rosom nebeskom bit ćeš vlažen i sedam će te vremena pregaziti,¹⁶² dok ne spoznaš da je Svevišnji vladar u kraljevstvu čovječjem i daje ga onomu kome mu drago.¹⁶³
26. A kad je rečeno¹⁶⁴ da se ostavi žila njegova korijena, odnosno stabla, tvoje kraljevstvo ostaje¹⁶⁵ tebi tek onda kad spoznaš da nebesa vladaju.¹⁶⁶
27. Zato, kralju, neka ti se sviđi moj savjet: grijeha svoje otkloni pravednošću, a svoje stranputice¹⁶⁷ u samilosti prema siroma-

159 Participe glagola יִטְרַר *istjerati, izgnati* וְנִבֵּעַ *uroniti, smočiti, vlažiti, ovlažiti*, koji su u množini, prevodimo pasivima u jednini jer ne uosobljuju ikoga, nego prikazuju okolnosti subjekta (JPA 379; R §181; RBA 4:22).

160 *Prebivalište* מְדוּרָה, u ovom slučaju *boravište* jer je ograničeno vremenskim veznikom עַד.

161 Ovdje je pisac već određeniji jer imenica הַיָּוֵעַ znači *junac, bik, goveče*.

162 Usp. bilj. 152.

163 Glagol יִצְבֵּא je *p^oal* impf. יִצְבֵּא i znači *svidati se, biti voljan* i ovdje ga prevodimo trajnim prezentom (JBA 950).

164 Čestica הֵן je ovdje vremenska, ne uzročna, dok je neuosobljeni plural glagola אָמַר ovdje u službi pasiva (RBA 4:23).

165 Adverbijalni pridjev korijena קָוַם znači *ostati, opstati, održati se, uspraviti se* (HAL III 1086; 1087; 1088; RBA 2:23).

166 Doslovce: ...*da su Nebesa vladajuća*. Vrlo neobičan oblik pridjeva שְׁלִיטָה koji prevodimo glagolskim oblikom. Umjesto שְׁלִיטָה ovdje je nepravilna pluralna forma שְׁלִיטָה (RBA 4:23); vjerojatno metateza *nebeska vlast* u *vladajuća nebesa*.

167 Riječ עָוְוָה doslovce znači *skrenuti s pravoga puta* pa onda *nastranost, perverzija* (JBA 847).

- sima, ako hoćeš produljenje svoga blagostanja.“¹⁶⁸
28. Sve ovo zateče kralja Nabukadnecara.

Ostvarenje Nebukadnecareva sna

29. I poslije dvanaest mjeseci šetao je po kraljevskoj palači Babilona.
30. Kralj progovori i reče: „Nije li ovo Babilon veliki što sam ga osobno izgradio¹⁶⁹ za kraljevsku prijestolnicu, na slavu svoga veličanstva i za veličinu svoje moći?“
31. Dok je kralju riječ još bila na ustima, glas pade¹⁷⁰ s neba: „Za tebe su ovo riječi care¹⁷¹ Nabukadnecare: Kraljevstvo te napusti.
32. Bit ćeš prognan od ljudi i s poljskom stokom bit će ti boravište i kao što pašnjakom pasu goveda, tako ćeš i ti; i sedam će te vremena pregaziti dok ne spoznaš da je Svevišnji vladar u kraljevstvu čovječjem i daje ga onomu komu mu drago.“
33. I u času se ispune riječi nad Nabukadnecarom i bi prognan od ljudi; i hranio se travom kao govedo i rosom nebeskom bi vlažen da mu je kosa narasla kao orlu i nokti kao pticama.¹⁷²
34. Na kraju danâ podigao sam svoje oko¹⁷³ k nebu, ja, kralj Nabukadnecar, i razum moj mi se povrati i blagoslovio sam Svevišnjega i

168 Rečenična sintaksa je zamršena. U zavisnoj rečenici i Sović i Šarić imenicu מְלִיכָא, *blagostanje* gledaju kao subjekt i prevode bilo emfatično: *da ti se produlji mir!* (KSB), bilo pogodbeno: *možda se tada produlji tvoje blagostanje* (ŠB). Međutim, subjekt nije riječ *blagostanje*, nego מְלִיכָא, *produljenje, odgoda* pa pogodbeni veznik הִנֵּה - *ako* odgovara doslovnom značenju: *...ako produljenja bude za tvoje blagostanje*. Poradi jezične stilizacije težinu subjekta prebacujemo na pomoćni glagol *htjeti*. Prijevod *...ako (uopće) bude produljeno tvoje blagostanje* ne odgovara rečeničnom kontekstu.

169 Sufiks glagola בְּיָתֶיךָ izražava akuzativ, s tim da je samoglasnik ispod *bet* neobičan, jer ga *p^oal* u perfektu nema (RBA 2:27; R §36).

170 Sović i Šarić prevode s *dodje*, međutim glagol נָפַל nema drugog značenja osim *pasti*.

171 Riječ מֶלֶךְ obično prevodimo s *kralj*. U ovom se retku primjećuje lagana ironija pa bi hrvatskom kontekstu bolje odgovarao sinonim *car*.

172 Prevoditelji ovdje redom umeću zbirnu imenicu נֶבֶח *perje* koje nema u izvorniku. Karakterističan je i *gape* istog glagola רָבַח (RBA 4:30). Naši prevoditelji umeću riječ *...kao pandže* (iako je ispravnije reći *kandže*; naime, ptice grabljivice imaju *kandže*, a životinje *pandže*) koje također nema u izvorniku, premda je i bez umetka smisao jasan. U kasnijim aramjeskim magijskim inskripcijama ljudsko biće poperjano i s *kandžama* predstavljalo je demona ili opsjednuto stanje osobe (usp. Hannu JUUSOLA, *Linguistic Peculiarities in the Aramaic Magic Bowl Text*, Finnish Oriental Society, Helsinki, 1999., 5-12). Aramejska riječ za pticu נֶבֶח srodna je onoj hebrejskoj נֶבֶח.

173 Ovdje je imenica u jednini עֵין.

veličao vječno Živuće¹⁷⁴ i slaviu mu vlast – vlast vječnu i kraljevstvo iz generacije u generaciju.

35. I svi koji obitavaju na zemlji čine se da su ništa, jer po svojoj volji čini s vojskom neba i sa stanovnicima Zemlje i nema ga tko bi ga uhvatio za ruku i rekao mu: „Što radiš?“
36. U istom mi se času vrati razum (i radi časti moga kraljevstva, vrati se moja slava)¹⁷⁵ i moji savjetnici i vlastela molili¹⁷⁶ su za mene i bio sam postavljen¹⁷⁷ nad svojim kraljevstvom i dana mi je iznimna čast.
37. Sada ja, kralj, Nabukadnecar hvalim, uzvisujem i častim Kralja nebesa, jer su sva njegova djela istina i njegovi putovi pravda, a onoga koji hodi u oholosti, on je kadar poniziti.

GLAVA 5.

Belšacareva¹⁷⁸ krivica

1. Belšacar kralj, priredi veliku gozbu za tisuću svojih vlastelina i pili su vino, njih tisuću.
2. Belšacar, pod utjecajem vina, reče da se donesu zlatne i srebrne posude¹⁷⁹ što ih je njegov otac¹⁸⁰ Nabukadnecar uzeo iz hrama u Jeruzalemu pa da piju iz njih kralj, njegova vlastela, njegovi dvorjani¹⁸¹ i njegove prilježnice.

174 Konstrukcija עֲלֵמָא וְלֵהִי יְלֵהִי ovdje izražava atributivni smisao, dosl. ...Živuču od vječnosti (RBA 4:31).

175 Rečenica je i morfološki i sintaktički nejasna pa se vjerojatno radi o umetnutom tekstu. Također je nepravilna vokalizacija riječi: umjesto לֵהִי očekivali bismo לֵהִי čast, i namjesto וְלֵהִי slava, trebalo bi stajati וְלֵהִי (usp. BHS apparatus; RBA 4:33).

176 Glagol מְפָא može značiti *pitati, tražiti, raspitivati se, čeznuti, moliti*.

177 I ovdje je nužna emendacija. Namjesto *hoṣ'ala* 3. ženskog roda sg. הַקְּנָה (*kraljevstvo je bilo postavljeno*) trebao bi stajati *itpa'al* perfekt muškog roda sg. הַקְּנָה *bio sam postavljen nad svojim kraljevstvom* (BHS apparatus; RBA 4:33).

178 Akadska sintagma osobnog imena *bēl-šarra-ušur* koja je prešla u aramjeski *belša-car* znači *neka Bel čuva kralja*. Belšacar je vladao Babilonom pri samom kraju babilonske moći (oko 550. prije Krista). Babilonsko božanstvo Bel je akadski bog *Amar-utu* u liku zlatnog teleta koje je uobličavalo zvijezdu Sunce.

179 Prijevod riječi מֵאָן s *čaša* ili *kalež* je nepotpun jer je termin šireg značenja i podrazumijeva posude. Riječ *čaša, kalež* na aramejskom je זְבוּכָיָה.

180 Otac prema povijesnoj evidenciji ovdje bi se odnosio na pradjeda. Sinovi i njihovo potomstvo su svoje očeve i praočeve jednostavno nazivali *oci* (usp. Jer 27,7; Mt 3,9).

181 Riječ מְנַלֵּי može značiti kraljeva žena ili kraljeva prilježnica, međutim u pluralu se obično odnosi na cijeli dvor, društvo u palači ili dvorjane (HAL IV. 1415).

3. I tako donesu zlatne posude što su bile uzete iz Božje kuće u Jeruzalemu i pili su iz njih kralj, njegova vlastela, njegovi dvorjani i njegove priležnice.
4. Pili su vino i častili bogove od zlata i srebra, bronce, željeza, drva i kamena.
5. Istog časa iziđu¹⁸² prsti čovječje ruke i stanu pisati, nasuprot svijećnjaku,¹⁸³ po žbuki zida kraljeve palače i kralj vidje dlan ruke kako piše.¹⁸⁴
6. Tada se kralju sjaj izmijeni, jer su ga progonile njegove misli, tako da su veziva njegovih kukova omlitavjela¹⁸⁵ i koljena su mu kuckala jedno o drugo.¹⁸⁶
7. Kralj, svom snagom, povika da se dovedu zvjezdari, kaldejci i tumači. Kralj progovori i reče mudracima Babilona: „Svaki čovjek koji pročita ovo pismo i rastumači mi njegovo značenje bit će odjeven u purpur,¹⁸⁷ oko vrata će nositi zlatni lanac¹⁸⁸ i bit će treći u kraljevstvu.¹⁸⁹
8. Tada dođu svi kraljevi mudraci, ali svejedno nisu mogli pročitati pismo niti dati njegovo značenje kralju.
9. Tada se kralj silno uznemiri i sjaj mu se izmijeni, ali se i njegova vlastela preplaši.
10. A kraljica,¹⁹⁰ zbog kraljevih riječi i njegove vlastele, uđe u blagovaonicu¹⁹¹ i reče: „Kralju, živio zauvijek! Neka te misli ne more i neka sjaj tvoj ne prolazi!

182 BHS donosi dvije mogućnosti: *Ketiv* riječ piše kao 3. lice plurala muškog roda נִכְרָךְ dok *qere* ispravno čita 3. lice plurala ženskog roda נִכְרָךְ u skladu sa subjektom אֲצִבְעֶיךָ : *izišli su prsti...*

183 Imenica נִכְרָךְ akadaska je riječ *nebrešū* s istim značenjem *postolje za svijeće* ili *svijećnjak* (CDA 248; RBA 5:5).

184 Šarić posljednju rečenicu וְיִמְלֶכָה הַמֶּלֶךְ אֶתְּכֶם וְיִרְאֶה אֶתְּכֶם וְיִשְׁמַע אֶתְּכֶם i *kralj vidje dlan ruke kako piše* pridodaje sljedećem retku, ignorirajući pritom prilošku česticu אֲרִיִן koja odvaja dvije rečenice.

185 Glagol שָׂרָא znači *odriješiti, razvezati*, a u *hitp* "aalu i *itp* "elu biti razriješen, biti mlitav, opušten (HAL IV. 1650).

186 Ovdje je uočljiva sukcesivnost priloga i veznikâ: אֲרִיִן *tada*, וְ *jer*, וְ *tako da*.

187 Imenica אֲרִיִן akadaska je pozajmica *argāmānnū* istog značenja *purpur* (CDA 23; RBA 5:7; R §188).

188 Riječ חֲמִימָן perzijska je pozajmica *himyān* u značenju *pojas* i izvedenica *hamenik* – *ukrasni lančani okovratnik* (JBA 358).

189 Ovdje nije riječ o službi, nego o počasnom mjestu (RBA 5:8).

190 Imenica מַלְכָּה *kraljica* odnosi se na kraljicu majku (RBA 5:10).

191 Konstrukcija בֵּית מִשְׁתֵּיִם doslovce znači *kuća blagovališta* što je u hrvatskom velika blagovaonica (onodobne su palače imale odvojene građevine za različite prigode).

11. Ima čovjek u tvome kraljevstvu u kojem je duh svetih bogova i u dane tvoga oca našlo se u njemu prosvjetljenje, znanje i mudrost kao u bogova, kojega je Nebukadnecar, tvoj otac, kralj – tvoj otac¹⁹² – postavio za zapovjednika vračeva, zvjezdara, kaldejaca i tumača.
12. Pošto se izvanredan duh znanja te pronicljivost tumačiti¹⁹³ snove i obznanjivati zagonetke i razmrsivati klupka¹⁹⁴ nađe u njemu – Danielu, kojemu je kralj dao ime Beltšacar, sad neka se pozove Daniel i on će odgonetnuti što znači.“

Daniel tumači zagonetni natpis na zidu

13. Daniel je tada doveden pred kralja. Kralj prihvati i reče Danielu: „Jesi li ti Daniel, jedan od Judinih¹⁹⁵ uzničkih sinova, kojega kralj – moj otac, dovede iz Judeje?
14. Čuo sam o tebi da je duh svetih bogova u tebi te da je u tebi nađena izvanredna pronicljivost, razum i mudrost.
15. Evo sad su preda me dovedeni mudraci i zvjezdari da pročitaju ovo pismo i odgonetnu mi njegovo značenje, ali nisu mogli kazati značenje ovog natpisa.¹⁹⁶
16. A ja sam čuo o tebi da ti možeš dati tumačenja¹⁹⁷ i razmrsivati klupka. Sad, ako možeš pročitati ovo pismo i odgonetnuti¹⁹⁸ njegovo značenje, bit ćeš odjeven u purpur i zlatni lanac oko vrata i imat ćeš vlast trećega u kraljevstvu.“
17. Tada Daniel progovori i reče pred kraljem: „Tvoji darovi neka ostanu tvoji, a tvoje nagrade¹⁹⁹ neka se podijele drugima, ali ja ću barem²⁰⁰ pročitati pismo kralju i odgonetni njegovo značenje.
18. O kralju, Svevišnji Bog dao je kraljevstvo, veličinu, slavu i čast Nab-

¹⁹² BHS apparatus ovu rečenicu drži kasnijim umetkom pa ne daje moguće emendacije.

¹⁹³ Značenje participa u *pa* "elu כַּפְּשָׁר תּוּמָאֲכַנְיָהּ, i מְשַׁרְא רַסְפְּלַתַּנְיָהּ, rješenje treba tražiti u zamjeni s infinitivima פִּשְׁרָהּ פִּשְׁרָהּ אֵהּ i מְשַׁרְאָהּ da bi se dosegao složeni rečenični smisao (RBA 5:12; R §111).

¹⁹⁴ Riječ קְטֵר znači *čvor*, a u prenesenom značenju *zagonetka*. Hrvatski sinonim je *klupko* pa riječ קְטֵר tako i prevodimo (JBA 1008).

¹⁹⁵ Imenica יהוּדָי odnosi se na teritorij *Judeju* ili *Judu*.

¹⁹⁶ Imenica מְלָאָה prvotno znači *riječ* pa onda i *stvar*, *smisao*. U ovome slučaju odnosi se na riječi ispisane na zidu ili natpis. I ovdje je preporučena promjena participa u infinitive (usp. Dn 5,12).

¹⁹⁷ Imenica פִּשְׁרָהּ i glagol פִּשַׁר su isti i znače *tumačenje*, *značenje* ili *tumačiti nešto*.

¹⁹⁸ Opet ključna riječ Danielove knjige לְהוֹרְעָתִי *hap'el inf. cons.* od יָדַע *znati*, *obznani-ti*, *odgonetnuti*.

¹⁹⁹ Aramejsku imenicu נְבִיזְבָּחָךְ *tvoja nagrada* 4Q112 čita נְבִיזְבָּחָךְ (RBA 5:17; R §129).

²⁰⁰ Usp. bilj. 148 (Dn 4, n. 17; JBA 247).

- ukadnecaru – tvome ocu.²⁰¹
19. I od veličine koju mu daje, svi narodi, nacije i jezici bili su u strepnji i strahu pred njim. Koga je želio, ubijao je²⁰² i koga je želio, ostavljao je na životu; i koga je želio, uzvisivao je i koga je želio, ponižavao je.
 20. A kad²⁰³ mu se srce izdiže i duh mu se osili čineći drzništva,²⁰⁴ bio je zbačen sa svoga kraljevskog prijestolja²⁰⁵ i slava mu je oduzeta.
 21. I prognan je od sinova ljudskih i srce mu je postalo kao u stoke, i boravište mu je bilo s divljom magaradi, i hranili su ga travom kao govedo i rosa nebeska vlažila mu tijelo dok nije spoznao da Svevišnji Bog ima vlast u kraljevstvu ljudskom i postavlja nad njim koga mu drago.
 22. I ti, sine njegov – Belšacare, nisi ponizio svoje srce, makar sve ovo znaš.
 23. I na Gospodara si se nebesa podigao; i iz posuda koje su donesene iz njegove kuće preda te, tvoju vlastelu, tvoje dvorjane i priležnice vi ste pili vino; i bogove od zlata i srebra, bronce, željeza, drva i kamena, koji nit govore, nit čuju niti razumiju, ti si častio, a Boga, u čijoj je ruci tvoj dah i svi tvoji putovi, njega nisi slavio.²⁰⁶
 24. Zato je od njega poslan dlan ruke²⁰⁷ da bude ispisano ovo pismo.
 25. I ovo je pismo koje je napisano: MENE, MENE, TEKEL i PARSIN.
 26. A ovo je značenje natpisa: MENE²⁰⁸ – zbrojio je Bog tvoje kraljevstvo i skončao ga.

201 Usp. Dn 5, bilj. 180.

202 Neovisna relativna rečenica קטל הוה זבא הוה (RBA 5:19; R §36).

203 Aramejska konstrukcija קדי od prijedložne čestice ק i odnosne čestice די u kasnijoj jezičnoj formi postala je vremenski prilog קד (*kad*) s identičnim izgovorom i značenjem kao u hrvatskom jeziku *kad*.

204 Glagol ווד starosirska je riječ *zā'ād* i u *p^oalu* znači *ponašati se oholo*, dok je u *hap'elu* značenje puno radikalnije: *činiti drzništva* (HAL I 268; RBA 5:20; R §152).

205 קרסא je akadaska riječ *kārse* u značenju *kraljevska stolica, prijestolje* (CDA 149; RBA 5:20; R §188).

206 BHS ispravno sugerira da se לה čita: *Njega (לה) ti nisi slavio*. Savić i Šarić pojednostavljaju dvostruki akuzativ jednostavnim dativom: ... *a nisi dao slavu Bogu* (Savić); ...*a nisi iskazao čast Bogu* (Šarić).

207 Konstrukcija די קדיא פאא די קדיא znači *dlan ruke*.

208 מנהא je igra riječi između iznosa novca i Danielove računske interpretacije. Prvi מנהא je mjera za težinu – otprilike 50 šekela, a drugi מנהא je glagolski oblik riječi מנהא particip pasivni u *p^oalu* i znači *biti zbrojen, izračunat, izmjeren* (RBA 5:26).

27. TEKEL²⁰⁹ – izmjeren si na vagi²¹⁰ i nađen prelagan.
28. PARES²¹¹ – tvoje je kraljevstvo rascijepljeno i dano je Medijcima i Perzijancima.
29. Tada Belšacar zapovijedi da stave na Daniela purpur i zlatni lanac oko njegova vrata i objave mu da ima vlast trećega u kraljevstvu.
30. Te noći bi ubijen Belšacar, kaldejski kralj,

GLAVA 6.

Darije kralj i Daniel

1. A Darije²¹² Medijan preuze kraljevstvo u starosti od 62 godine.
2. Svidje se Dariju postaviti nad kraljevstvom stotinu i dvadeset upravitelja²¹³ koji bi bili nad cijelim Babilonom.
3. A nad ovima postavi trojicu nadglednika²¹⁴ – od kojih je jedan bio i Daniel – da im upravitelji polažu račune kako bi se rasteretilo²¹⁵ kralja.
4. Međutim, taj se Daniel isticao²¹⁶ nad nadglednicima i upravitelji-

²⁰⁹ Aramejski תַּקֵּל (*t^oqal*), hebrejski שֶׁקֶל (*šēkēl*). Protusemitski prvi suglasnik *θ* je kasnije mutirao u hebrejski *š* i aramejski *t* (R §17; RBA 5:27). *Šekel* je jedna od glavnih semitskih jedinica za težinu. Jedan zlatni šekel iznosio je 10 000 talenata; 1 srebrni šekel 3000 talenata i 1 brončani šekel 1500 talenata (usp. 1 Ljet 1,17; 1 Kr 5,23; RIHM, *Handwörterbuch*, 509).

²¹⁰ Riječ מֵאֵין aramejizirana je akadaska riječ *mozzān* i znači *svjedok; skala, tezulja, vaga* (CDA 226).

²¹¹ Imenica i glagol פָּרַס פְּרִיסָה istog su korijena, a izvorna riječ je preuzeta akadaska riječ *pērēsāt* u značenju mjere od *pola šekela*, a glagol פָּרַס je *p^oal* particip pasivni korijena פָּרַס (HAL III 969; RBA 5:28; R §186).

²¹² Staroperzijska konstrukcija riječi *darāya-wauš* u značenju *vladati dobro* odnosi se na Darija I. koji je upravljao Perzijom oko 520. prije Krista (RBA 6:1). Ovdje ne slijedimo ime izvornika *Darjaveš* jer i latinski prijevodi imaju isti korijen DRW.

²¹³ Aramejska riječ perzijskog podrijetla אֲחֻשְׁדָּרְפָּנֻי *ahšdārpānnū* i znači upravitelj jedne od perzijskih provincija i odgovara aramejskoj riječi זָבָן *župan* (Ezr 8,36; HAL I 37).

²¹⁴ Imenica שָׂרָךְ (*šārak*) znači *nadglednik, supervisor, visoki predstavnik* (JBA 831). Šarić riječ פְּרִיסָה prevodi *vrhovni činovnik*.

²¹⁵ *p^oal* particip m. roda od glagola נִקַּח izvornog značenja *ozlijediti se* pa onda i *podnijeti ozlijede, boli, teškoće, napore*. Ovdje prevodimo afirmativno *kako bi se kralja rasteretilo*. Sović prevodi: *...da se ne bi dosađivalo kralju*, a Šarić slobodno umeće nepostojeću riječ *porez* kako bi rasvijetlio smisao: *...da ne bi kralj trpio štete u porezu*.

²¹⁶ U *p^oalu* glagol נִבַּח znači *razlikovati se, biti drukčiji, dok u hitpa"alu*, kao što je ovdje, znači *isticati se nad nekim* (HAL IV 716).

ma, jer je u njemu počivao izvanredan duh i kralj ga je namjera-
vao²¹⁷ postaviti nad cijelim kraljevstvom.

5. Zato su nadglednici i upravitelji tražili načina kako pronaći na Danielu kakvu optužbu s obzirom²¹⁸ na kraljevstvo, ali – uz sve pokvarene namisli, nisu mogli pronaći zbog toga što je bio vjeran; i ni jedan propust ili pogrešku nisu našli na njemu.²¹⁹

Spletke oko Daniela

6. Tada kažu oni ljudi:²²⁰ „Na tom Danielu nećemo naći ništa, osim ako što ne nađemo²²¹ na njemu s obzirom na propis²²² njegova Boga.“
7. Tada ovi nadglednici i upravitelji navale²²³ na kralja i onda mu kažu: „Darije, kralju, živ bio zauvijek!“
8. Složili su se svi, nadglednici kraljevstva, župani, upravitelji, savjetnici i ministri da se izda kraljeva naredba i stroga zabrana da ako bilo tko zaište prošnju – od bilo kojeg boga ili čovjeka – kroz trideset dana, osim od tebe, kralju, bude bačen u lavlju jamu.
9. Sad, kralju, potvrdi zabranu i potpiši pismo²²⁴ koje ne može biti izmijenjeno,²²⁵ po zakonu medijskom i perzijskom, koji je nepromjenjiv.
10. Nato kralj Darije potpiše pismo i zabranu.
11. A Daniel, kad je čuo da je potpisano pismo, otiđe svojoj kući i u gornjoj sobi koja je imala²²⁶ otvorene prozore okrenute²²⁷ prema

217 Stativni particip pasivnog statusa, a aktivnog značenja od glagola עשה *misлити, namjeravati*.

218 מִן → מִן + מִן doslovce: *od strane od pa stoga pogledom na, s obzirom na*.

219 Sović i Šarić ovaj redak prevode slobodno, ne slijedeći izvornu jezičnu matricu.

220 Ovdje relativna čestica הֵן uvodi u upravni govor (KT 134).

221 Glagol je u perfektu i u službi je *hipotetičkog kondicionala* (RBA 6:6).

222 Riječ הֵן ne odnosi se na Zakon, nego na vjerske propise.

223 Glagol znači *nagomilati se, izazvati vrevu*. Sović i Šarić הֵן prevode *navaliti na*. Njihov izbor je vrlo blizak izvornom smislu.

224 Riječ הֵן izvorno znači *zapis, pismo*, u ovom slučaju *službeni zapis, proglas ili dekret*.

225 Konstrukcija הֵן היא לֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹתֶיךָ izražava strogu zabranu. Sličnu konstrukciju nalazimo i u hebrejskom הֵן היא לֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹתֶיךָ u 1 Ljet 15,2, ali i u akadskim dekretima (RBA 6:9; KT 72; 156).

226 Idiom הֵן ovdje ima glagolsku ulogu predikata naspram הֵן פְּתִיחַן i znači (*gornja soba*) koja je imala *otvorene prozore* (RBA 6:11; R §61).

227 הֵן je hebrejska riječ i znači *nasuprot*, dok bi na aramjeskom glasila לְקִבְלָא. Mi je prevodimo pridjevom *okrenut*, jer se odnosi na stranu svijeta, tj. na zapad ili Izrael koji je zapadno od Babilona (RBA 6:11; R §84).

- Jeruzalemu on je tri puta dnevno, klečeći na svojim koljenima,²²⁸ molio i zahvaljivao svome Bogu, kako je činio i ranije.
12. Tada se okupe oni ljudi i zateknu Daniela kako moli vapijući²²⁹ pred svojim Bogom.
 13. Pristupe tada pred kralja i reknu kraljevu zabranu: „Nisi li potpisao zabranu da svaki čovjek koji bi molio bilo kojeg boga ili čovjeka kroz trideset dana osim tebe, kralju, bude bačen u lavlju jamu?“ Kralj odgovori i reče: „Točan je iskaz, kao što je propis medijski i perzijski koji je nepromjenjiv.“
 14. Tada prihvate i kažu pred kraljem: „Daniel, jedan od uzničkih sinova Jude, ne čini po tvojoj naredbi, kralju, niti po zabrani koju si potpisao, nego tri puta dnevno moli svoju molitvu.“
 15. Tada kralj, kad je čuo taj iskaz, duboko se sažali nad njim, zaokupljajući se mišlju o Danielu kako da ga oslobodi i nastojao ga je spasiti sve do sunčeva zalaska.²³⁰
 16. Zato oni ljudi navale na kralja i kažu kralju: „Znaj, kralju, da je propis u Medijaca i Perzijanaca da nikakva zabrana ili naredba, koju je uspostavio kralj, ne može biti izmijenjena!“

Daniel bačen u lavlju jamu

17. Tada kralj reče²³¹ da odvedu Daniela i bace ga u lavlju jamu. Kralj progovori i reče Danielu: „Tvoj Bog kojemu neprestano služiš oslobodit će te.“
18. I donesu neki kamen i stave ga na otvor jame i kralj ga popečati svojim prstenom i prstenima svoje vlastele da se ne mijenja Danielov usud.²³²

228 Sović i Šarić prevode rečenicu על־בְּרִכּוֹתַי בָּרַךְ *on je padao na koljena* prema starosirske riječi *barka* ili *brk*, *klanjati*, bacati se na koljena (Ps 95,6; 2 Ljet 6,13). Međutim particip i imenicu istoga korijena ברך trebalo bi razumjeti trajno: *klečao je na svojim koljenima* (HAL I 159).

229 Šarićev prijevod *vapiti* najbolje se uklapa u particip *hitpa*“ala korijena glagola חָתַן.

230 Konstrukcija שֶׁמֶשׁ מְקַלְיָ *sunčevo tonjenje* pojašnjava semitski doživljaj horizontalnog kretanja Sunca nad svodom, a izlazak kao njegovo izranjanje i zalazak kao uranjanje u stanje mirovanja. I Sović i Šarić ovaj redak pojednostavljaju ne prevodeći ga cjelovito, nego djelomično, kako bi formulirali jasan jezični smisao.

231 Riječ אָמַר ovdje ne treba prevesti kao *naredbu* (Sović) ili *zapovijed* (Šarić), nego kao kraljev pristanak. Mi prevodimo doslovce: *Kralj reče...*

232 מְבַרְרֵי *stvar, odredba, volja, sudbina, usud* (JBA 950).

19. Tada ode kralj do svoje palače i prenoći posteći²³³ i ne dade da mu dovedu razbibrige²³⁴ i san ga je napuštao.²³⁵

Daniel spašen

20. Tada, još za mraka usta kralj i u svanuće požuri i ode do lavlje jame.²³⁶
21. Kad se primače jami dozva Daniela tužnim²³⁷ glasom. Kralj progovori i reče Danielu: „Daniele, slugo Boga živoga, je li te tvoj Bog – kojemu neprestano služiš – mogao izbaviti od lavova?“
22. Tada Daniel progovori kralju: „Kralju, živio zavujek!
23. Moj Bog posla svoga anđela i on zatvori usta lavovima i nisu me ozlijedili, jer mi je utvrđena²³⁸ nedužnost, a ni pred tobom, kralju, ne počinih zlodjelo.“
24. Tada se kralj silno obradova i reče da se Daniela iznese²³⁹ iz jame. Iznesu Daniela iz jame i niti jedne ozljede nije se našlo na njemu, jer je vjerovao u svoga Boga.
25. I kralj reče i dovedu one ljude što su Danielu radili o glavi²⁴⁰ i bace ih u lavlju jamu, njih, njihove sinove i njihove žene; i nisu pali ni do dna jame, a lavovi ih se dohvate i smrskaju im kosti.
26. Tada kralj Darije napisa svim narodima, nacijama i jezicima što

²³³ Prilog מָתַן doslovce znači *gladno*.

²³⁴ Rečenica je nejasna. Imenica je u množini, a glavni glagol u jednini. Grčki tekst ovdje ima neutralni akuzativ množine ἐδέσματα *ukusna jela*. Riječ רָחַץ je nejasna. Može značiti *glazbalo*, a može biti i kakav drugi oblik *razonode*. Sović i Šarić riječ prevode sa *suložnice*, *priležnice*. Zbog nejasnog značenja mislimo da je dobro prevesti riječju s općenitijim značenjem kao *razbibriga* ili *razonoda*.

²³⁵ עָלוּהוּ שָׁנָתָה גֵּרָתָהּ גְּלוּהוּ doslovce *san je uzmicao, bježao nad njim – besanica*.

²³⁶ Aramejska konstrukcija *još za mraka, u svanuće...* vrlo je slična ekspresiji Magdalenina hitanja na Isusov grob u Iv 20,1 gdje grčki izričaj σκοτίας ἔτι οὐσης *dok je bio mrak* ili *u mraku* posvema odgovara aramejskoj složenici (bišparpārā') i druge riječi πρώϊ koja je identična aramejskoj בְּנֵגְהָא (*b'nāghā'*) *u svanuće* ili *vrlo rano*.

²³⁷ Premda je pridjev מַצְרִיב morfološki jednak participu pasivnom, ovdje ga je bolje prevesti participom stativnim: *žalosnim glasom povika* ili *dozva...* (RBA 6:21; R §102; KT 138).

²³⁸ הִשְׁתַּכַּחַת - hitp^{el} perfekt žen. roda doslovce znači *...(nije) bila nađena* (RBA 6:23; KT 36).

²³⁹ Glagol נִסַּח znači *uzdići, doći gore* pa prema tome i *izvući, izvaditi* (Sović, Šarić).

²⁴⁰ Aramejska fraza אֵכְלוּ קְרִיבֵיהּ דְּכֹלֵיהּ doslovce znači *izjedati nešto na komadiće, zagrizati* ili preneseno nenaglašeno: *čupati nekome živce* ili naglašeno: *raditi o glavi* (HAL 46; JBA 130).

- su živjeli u zemlji: „Neka vam je obilat mir!”²⁴¹
27. Preda mnom je načinjen zakon da u cijelom mome kraljevstvu bude strepnja i strah pred Bogom njegovim – Danielovim, jer on je Bog živi i ostaje zauvijek i kraljevstvo njegovo je neuništivo i vladavina mu je do kraja.
28. On oslobađa i izbavlja i čini znake i čudesa na nebu i na zemlji; on je izbavio Daniela iz šapa lavovskih.²⁴²
29. I taj Daniel bio je sretan²⁴³ za vladavine Darija i za vladavine Kira²⁴⁴ Perzijanca.

GLAVA 7.

Danielova ukazanja

1. U prvoj godini Belšacara, kralja Babilona, Daniel je usnuo san i na svojoj postelji ukazanja²⁴⁵ su mu se vrzla glavom. Tada je zapisao san, a glavnina²⁴⁶ glasi:²⁴⁷
2. Daniel progovori i reče: „Kroz noćno ukazanje vidio sam kako se četiri nebeska vjetra sručuju²⁴⁸ na veliko more.

²⁴¹ Ponovno, aramejski pozdrav יְשָׁמְכֶם שְׁלָמִים koji doslovce znači *neka vam je obilat mir* najvjerojatnije je bio ustaljeni pozdrav *mir vama* (usp. Dn 4,1; Iv 20,21.26).

²⁴² Rečenična konstrukcija אֶרְיָה מִן־יָדֵךְ doslovce znači *iz ruke lavova*. Ruka u aramejskom i hebrejskom znači još *vlast* ili *moć* pa prijevod *od sile lavova* (Šarić) posvema odgovara kontekstu, međutim Sovićev izričaj *iz šapa lavljih* ili Gasov *iz šapa pasjih* u Ps 22,21 ne samo da je vjeran kontekstu, nego je literarno i stilski dio bogatog hrvatskog jezičnog dinamizma u govoru i spisateljstvu.

²⁴³ Riječ בְּהַצְלָחָה znači *napredovati, biti uspješan*. U modernom hebrejskom izraz בְּהַצְלָחָה znači usklik *sretno!*

²⁴⁴ Osobno perzijsko ime na aramejskom se čitalo כּוֹרֶשׁ (*kōrēš*). Međutim, riječ je starogrčkog podrijetla od imenice κύριος *gospodar, gospodin* (RBA 6:29).

²⁴⁵ Riječ חֲזוֹן ponavlja se u Danielovoj knjizi i redovito znači *pojavak, vizija, ukazanje*. Sovićev prijevod *s utvara* čini se ovdje manje prikladan za razliku od Šarićeva *s viđenje* koje je puno bliže aramejskoj imenici. Hrvatska riječ *ukazanje* posvema odgovara hebrejskoj riječi חֲזוֹן.

²⁴⁶ Riječ מְלִינָה je ženskoga roda, a ovdje je u množini מְלִינִים sa sufiksom muškog roda za množinu יָ (RBA 7:1). Jezična konstrukcija מְלִינִים רַאשׁ־מְלִינִים doslovce znači *glava riječ* pa onda *glavnina* što ne znači *sažetak*, kako je egzegete obično prevode (Sović; NAB; BNP...). Šarićev prijevod *glavni sadržaj* puno je bliži izvornom značenju. Grčki jezik, kao i hrvatski, posjeduje adekvatnu riječ za aramejsku konstrukciju i glasi κεφάλαιον *glavnina*. Moderni hebrejski za imenicu *rječnik* koristi isti korijen מְלִינִים u množini מְלִינִים.

²⁴⁷ Riječ אָמַר u doslovnome je prijevodu *kaže*.

²⁴⁸ Participe prevodimo historijskim prezentom jer je radnja bivalentna. Zbog particippa מְסֻחָה *sručuju* usklik אָרִי *gle* ne prevodi se doslovce, nego u kontekstu (KT 27). Targum Onkelos umjesto אָרִי ima אָרוּם (RBA 7:2).

3. Četiri velike životinje²⁴⁹ iziđu²⁵⁰ iz mora svaka od svake drukčija.
4. Prva kao lav, a orlovska krila na njoj. I gledao sam sve dok joj krila²⁵¹ nisu bila iščupana i dok ne bî izdignuta sa zemlje i stade na noge kao čovjek i dade joj se čovjekovo srce.²⁵²
5. Potom, gle druge životinje; slična medvjedu²⁵³ i stade s jedne strane, a u ustima joj – među njenim zubima – tri rebra²⁵⁴ i tada joj je rečeno: „Ustaj,²⁵⁵ jedi mesa obilato!“²⁵⁶
6. Poslije ovoga, gledao sam i vidio, sljedeća kao leopard²⁵⁷ i na leđima joj četiri ptičja krila i četiri glave i bî joj dana vlast.
7. Poslije ovoga vidio sam u noćnim ukazanjima i gle, četvrta životinja, zastrašujuća i jezovita; i izuzetno snažna s velikim zubima od željeza jela je i mrskala,²⁵⁸ a ostatak je gazila nogama. Bila je drukčija od svih prijašnjih životinja; i rogova deset na njoj.
8. Dok sam razmišljao o rogovima gle, drugi mali rog izraste među onima²⁵⁹ i tri roga od onih prijašnjih se iskorijene pred njim. I

249 Ovdje imenica u množini חַיָּוִין (*hejvān*) izgovorom odgovara hrvatskom bosanskom žargonu istoznačnice *hajvan* (Vladimir ANIĆ - Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 2007.).

250 Particip kao historijski prezent קָלַקַן.

251 *Ketiv* piše גָּפִיָּה, a *qere* čita גָּפָּה (BHS; KT 74). Lenjingradski kodeks ovdje nema alternacije *ketib-qere* (RBA 7:4; S 5.1.3.3.8).

252 Pasivi ž. roda וְנִשְׁלַחַת *bî izdignuta* i יָהִיב *bî joj dano* naznačuju da neki drugi subjekt upravlja radnjom (KT 74).

253 Aramejska imenica דִּיב od perzijske *dūbā* u prijevodu *medvjed* (JBA 315; JPA 140).

254 Aramejski עָלַע, hebrejski צָלַע *rebro* jednaka je riječi koja je upotrijebljena u izvještaju o stvaranju žene u Post 2,21 (RBA 7:5; R §17)

255 Ovdje imperativ glagola קָם u ženskom rodu i odnosi se na životinju. (Transliteraciju riječi imamo u Markovu evanđelju ταλιθα κουμ *djevojčice, ustaj!* Međutim, ovdje je došlo do gramatičke diskrepancije jer imperativ glagola u muškom je rodu קָם, a u ženskome קָמִי. Stoga bi zapovijed *djevojčice ustaj* bila קָמִי טַלְיָתָא (*talytā' qūmī*).

256 Sović frazu שִׁנְיָא בְּשַׁר אֲכָלִי *jedi mesa obilato* prevodi s *nažderi se!*

257 Riječ נִמְרִי u prijevodu *jaguar, pantera, puma, leopard* (JPA 352; JBA 756).

258 Izraz *Jela je i mrskala* וּבִמְרָקָהּ וּבִמְרָקָהּ kao dio rečeničnog sadržaja ovisi o prethodnoj rečenici pa se ne odvaja točkom zarezom, kako to čini Sović (RBA 7:7; R §45; S 5.7.5.3.3).

259 Ovdje BHS piše *ketib* sa sufiksom 3. muškog r. u množini בְּיַיְהוּן, dok *qere* čita sufiks 3. ženskog r. u množini. Slično i u glagolskome obliku riječi עָקַר *iskorijeniti* gdje je *ketib* u muškom אֶתְעַקְרוּ, a *qere* u ženskom rodu אֶתְעַקְרִי. Subjekt je *rog* koji je ženskoga roda pa se prema tome sklanjaju i ostale riječi u rečenici.

- gle, oči kao oči ljudske u toga roga i usta koja govore svašta.²⁶⁰
9. Promatrao sam tada:
Prijestolja su bila postavljena.
I Pradavni²⁶¹ sjede.
Njegova odjeća kao bijeli snijeg,²⁶²
A vlasi mu na glavi – janjetovo runo.²⁶³
Njegovo prijestolje – plameni vatreni.
Njegovi kotači – vatra koja pali.
10. Rijeka vatrena što teče – istjecala ispred njega;
Tisuće tisuća služe mu,
Deseci i deseci tisuća stoje pred njim.
Sud sjede i knjige su bile otvorene.
11. I promatrao sam: Tada, zbog svakojakih riječi što ih je izgovarao
rog, životinja je bila ubijena i dok sam promatrao njezino tijelo
onako propalo predano je plamtećem ognju.
12. I ostatku životinja bî uzeta vlast i dano im je produljenje njihovih
životâ do određenog vremena i perioda.
13. Promatrao sam u noćnom ukazanju i gle,
Ide, na oblacima nebeskim, kao ljudski sin.²⁶⁴
I dođe Pradavnome i pristupi pred njega.
14. I dana mu je vlast, slava i kraljevstvo

²⁶⁰ Doslovce *veliko, ogromno*, pa onda i *puno, svašta*. Riječ רַב־רַב *rab-rab* po svojoj fonetici odaje nešto neumjesno, nešto što je previše pa je aluzija na *hulu* ili *blasfemiju* vrlo logična. U hrvatskom *govoriti svašta* ima redovito negativan jezični prizvuk.

²⁶¹ Jezična konstrukcija עֲתִיק יוֹמִין građena je od pridjeva עֲתִיק *star, vremenit*, latinski *antiquus* i pluralnog oblika riječi יוֹם koja u jednini znači vrijeme od 24 sata, a u množini je višenamjenska i može značiti *period, vrijeme, razdoblje*, ali i *bezgraničnost, vječnost* (RBA 7:9; R §102; TM 145). Riječ עֲתִיק aramejski poznaje kao indoeuropski izraz *ant* ili *antí* za *iskonsko, davno, staro, ranije* i korišten je kao prilog *prije* (*The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, 2004., 535-548). Stoga je יוֹמִין עֲתִיק najbolje prevesti *Pradavni* (Sović). Ovomu je blizak i Šarićev prijevod s *vječni* dok je prijevod *starac* (Daničić) ovdje nepotpuna značenja.

²⁶² Imenica i pridjev su u sinkroniji הָיָה הַלֵּב הָרִיר i pridjev je atributnog značenja *kao bijeli snijeg*.

²⁶³ Ovdje su dvije mogućnosti: prevesti pridjev נָקֵא sa *čist*, pa stoga *kao čista vuna*, ili je povezati s riječju נָקֵא u značenju *janje*. Riječ נָקֵא je *hapax legomenon*, pa redovito podliježe varijacijama. Mi smo skloniji ovdje drugoj mogućnosti koja izriče semitski karakter i ekspresiju. Ben Yehuda u stvaranju moderne hebrejske frazeologije uzeo je ovaj izraz kao pridjev *čist* נָקֵא.

²⁶⁴ Riječ אֲנִישׁ בָּרִי je bez određenog je člana, pa se stoga ne misli na konkretnu osobu, nego ovdje općenito na ljudsko biće, čovjeka.

- Da mu služē²⁶⁵ svi narodi,²⁶⁶ nacije i jezici.
Njegova vlast – vlast je vječna, nikada neće proći.
I kraljevstvo njegovo nikada neće propasti.
15. Meni Danielu, bî uznemiren duh zbog tog sadržaja²⁶⁷ i prestraši me ukazanje što mi se vrzlo po glavi.
 16. Pristupim jednom od onih koji su stajali i zaištem istinu²⁶⁸ o svemu ovomu i odgovori mi i odgonetnu mi²⁶⁹ ovo značenje sadržaja.²⁷⁰
 17. „One četiri ogromne životinje, četiri sve zajedno – četiri su kralja što će ustati sa zemlje.
 18. Ali će Sveci Svevišnjega²⁷¹ primiti kraljevstvo i posjedovat će kraljevstvo zauvijek – u vijeke vjekova.“
 19. Tada sam želio biti siguran za četvrtu životinju, koja se razlikovala od svih njih, vrlo strašna, sa željeznim zubima, brončanim pandžama, što je žderala²⁷² i drobila i gazila ostatak.
 20. I za deset rogova s njezine glave i onog drugog što je izrastao i istjerao ona tri prethodna – roga što je imao oči i usta koja su govorila svašta i što se izgledom isticao među onima što su sličili.
 21. Gledao sam taj rog što je zametnuo rat sa Svecima i nadvladao ih,
 22. Sve dok nije došao Pradavni i sud dosudio u korist²⁷³ Svetaca Sve-

265 Glagol פָּלַח je u futuru יִפְלְחוּן *služit će...*, ali budući da slijedi glagol u pasivu יִהְיֶה *predana mu je...*, težište je na glagolu *služiti* kao trajnom prezentu. Ovdje Danielov starozavjetni koncept odgovara onome Pavlovu novozavjetnom u Fil 2,10.

266 Pluralna forma עַמִּים imenice עַם prije svega znači *pogani* ili *poganski narodi*, za razliku od jednine עַם koja se redovito odnosi na *Judejce ili Izraelce*.

267 Kontekst je nejasan pa se preporučuju emendacije: בְּנוֹא bi se moglo čitati kao בְּנוֹן, kako nalazimo u palestinskom aramejskom i čitati *zbog toga*, a riječ נְדָנָה kao נְדָנָה i povezati je s perzijskim izrazom *nedānak* sa značenjem *futrola, spremnik, sadržaj* (JPA 84; R §190; RBA 7:15).

268 Pridjev יָצִיב ovdje je u službi imenice i tako ga treba prevesti (RBA 7:16).

269 Jedna od ključnih riječi Danielove knjige יהוֹדֵעַנִי koja redovito ima učiteljsko značenje u smislu pouke, znanja, objave ili odgonetanja nepoznate stvarnosti.

270 Doslovce: *govora, riječi* pa onda i *sadržaja, događaja*.

271 Naslov za Boga עֲלֵיִינוּן ovdje je hebraizam umjesto aramejskog עֲלֵיָא. Pluralni oblici עֲלֵיִינוּן קַדִּישֵׁי עֲלֵיִינוּן, od kojih je prvi u konstrukcijskoj pluralnoj formi, ali ga ne prevedimo konstrukcijski *sveti Svevišnjega*, nego kao naslov, titulu od kojih je prva određena i u nominativu pa se piše velikom slovom, a druga u službi posvojnog genitiva *Sveci Svevišnjega* (RBA 7:18; 4:5; Bill T. ARNOLD - John H. CHOI, *A Guide to Biblical Hebrew Syntax*, Cambridge, 2003., 2.2.1.).

272 Glagol אָכַל *jesti* ovdje je bez objekta pa ga je dobro prevesti augmentativnim značenjem. Savićev izbor glagola *žderati* ovdje najbolje odgovara kontekstu.

273 Aramejski idiom יָהֵב דִּינָא יהֵב דִּינָא koji doslovce znači *dati sud za* pa onda *presuditi u korist nekoga* (RBA 7:22).

višnjeg, jer je nadošlo vrijeme da sveci zaposjednu vlast nad kraljevstvom.

23. I ovako je kazao: „Četvrta životinja – četvrto je kraljevstvo koje će se pojaviti na zemlji i koje će se razlikovati od svih kraljevstava, jer će proždrijeti cijelu zemlju, pogaziti i zdrobiti.²⁷⁴
24. I deset rogova od toga kraljevstva – deset je kraljeva²⁷⁵ koji će ustati, a poslije njih jedan drugi će ustati. On će biti drukčiji od prethodnih i ponizit će tri kralja.
25. Svakojake će riječi govoriti protiv Svevišnjega i maltretirat će Svece Svevišnjega i nastojat će izmijeniti vremena i zakone; i oni će se dati u njegovu ruku kroz jedno vrijeme, dva vremena i pola vremena.²⁷⁶
26. Tada će zasjesti sud i oduzet će mu vlast te je uništiti i dokinuti do kraja.
27. A kraljevstvo, vlast i veličanstvo svih kraljevstava pod nebom dat će se narodu Svetaca Svevišnjega, čije će kraljevstvo biti vječno kraljevstvo i sve vlasti će mu služiti i biti poslušne.“
28. Ovdje sadržaj završava. Ja Daniel bio sam vrlo uznemiren svojim mislima; i sjaj mi se izmijeni, ali sam ovaj sadržaj²⁷⁷ očuvao u svo-
me srcu.

Zaključak

Danas uglavnom klasični aramejski jezik dijelimo u rani (800.-600. prije Krista), srednji (500.-200. prije Krista) i kasni (od 100. prije Krista do 600. poslije Krista).²⁷⁸ Aramejski tekst Danielove knjige spada u srednje razdoblje klasičnoga aramejskoga jezika koji je bio u suodnosu s hebrejskim i akadskim jezikom. Stoga, aramejski tekst

²⁷⁴ Sekvencijske čestice $\text{דָּ} \rightarrow \text{וָ} \rightarrow \text{וָ} \rightarrow \text{וָ}$ pokazuju determiniranost glagolâ pa ih prevedimo svršeno: *proždrijet će*, a ne *žderat će*; *zgaziti*, a ne *gaziti*...

²⁷⁵ עֲשָׂרָה מְלָכִין ovdje broj deset je u ženskom rodu, a imenica kralj u množini muškoga je roda. Inače, brojevi od 3 do 10 u aramejskom variraju u rodovima i imenica muškog roda ne mora nužno imati broj u istom rodu (RBA 7:22; R §66).

²⁷⁶ *Godina, sezona, vrijeme*...Ako se imenica עָרָב uzme kao godina, može dakle značiti *tri i po godine* (usp. Dn 4,16) ili ako se uzme kao sezona, onda bi bila *jedna godina i druga do jeseni*, ali ako se riječ עָרָב uzme kao vrijeme, onda je po srijedi period vladavina kraljevskih imperija (JSB Dn 7).

²⁷⁷ Imenica s određenim članom מְלָכִין ponovno ne određuje riječ ili stvar nego sadržaj konkretnog doživljaja.

²⁷⁸ Usp. Joseph E. FITZMYER, *The Aramaic Inscriptions of Sefire*, PIB, Rome, 1995., 4-11.

Danielove knjige izražava svojevrsnu međuovisnost biblijskog hebrejskog jezika i klasičnog govornog aramejskog s natruhama akademskih izraza ili izražajnih modulacija. Ovakve semitske jezične interakcije, posebice u pisanom obliku, često znaju zakomplicirati sintaksu i smisao izvornog jezika. Zato su prevoditeljski pokušaji vjernog prijevoda Danielove knjige, i uopće Svetoga pisma, neprestance podložni mogućim sintaktičkim nepravilnostima ili formulacijskim pogreškama. Sovićev prijevod biblijskoga teksta na aramejskome jeziku, ne samo da je stilski dotjeran nego je u poetičnim dijelovima Danielove knjige i pjesnički usklađen. Šarićev prijevod se ističe britkom jasnoćom. Prevoditelj namjerno umeće riječi (bilj. 156, 215), preoblikuje sintaksu (bilj. 168, 206, 230) kako bi usavršio hrvatski rečenični smisao. I Sović i Šarić su se uvelike koristili Teodocionovim grčkim prijevodom Danielove knjige, što je dodatno otežalo njihov prevoditeljski pothvat. Problemi s apozicijama (bilj. 53), zavisnim i nezavisnim rečenicama, subjektima, objektima (bilj. 168) redovito izlažu prevoditelje javnim kritikama. Ipak, sve to ne obeshrabruje „brusiti i oštriti“ hrvatski prijevod Svetoga pisma u iznalaženju što točnijeg, književnijeg, suvremenijeg i stiliziranijeg prijevoda. Upravo je i ovaj novi prijevod usmjeren tome cilju: pokušati što vjerodostojnije prenijeti Božju riječ s izvornog na materinski jezik.

DANIEL 2:4 – 7:28

A NEW TRANSLATION FROM THE ORIGINAL ARAMAIC; FOLLOWED BY AN ANALYSIS AND SHORT COMMENTARY

Summary

Every translation from the original biblical source is in reality an interpretation, not only because the translator personally selects synonyms and distributes the words in the sentences but also because of the personal and specific way of focusing on key phrases, repetitions, emphases and parallelisms. Depending on the material, Bible translations can be literal or free, prosaic or poetic.

The Book of Daniel is probably one of the most complicated of the Old Testament texts because, in addition to the enigmatic eschatological contextualization, the original is in two languages. The first chapter is written in Hebrew, Chapters 2-7 are in biblical Aramaic and the last chapters, 8-11, like the first, are in Hebrew.

This new Croatian translation of the Aramaic part of the Book of Daniel is accompanied by concise morphological-syntactical notes and commentary. In the article, we have dealt exclusively with the Aramaic text, comparing important components

with the later Aramaic Targum Jonathan and enriching these with references to the dictionaries by Koehler & Baumgartner, The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, I, II, III, IV, Brill 1999. (HAL); M. Sokoloff, A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic (Second Edition). Bar Ilan Univ. Press, Ramat Gan (IL), 2002 (JPA); M. Sokoloff, A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic. Bar Ilan Univ. Press, Ramat Gan (IL), 2000 (JBA); G. Dalman, Aramäische Dialektproben. Leipzig 1896. Black – George – Postgate, A Concise Dictionary of Akkadian. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2000 (CDA); F. Rosenthal, Grammar of Biblical Aramaic. 1961 (R); S. Segert, Altaramäische Grammatik. Leipzig 1990 (S); E. Kutsch, Grammatik Biblisch-Aramäischer. Leipzig, 1884 (KT) and, most of all, E. Cook, F.W. Bush, W.A.S. LaSor, Handbook of Biblical Aramaic, 2009 (HBA) – The Guide to Reading Biblical Aramaic. CUA University, Washington 2009 (RBA).

Our goal has been to render a faithful translation of the Aramaic part of the Book of Daniel from 2:4 to 7:28 into the Croatian language, following the biblical original and comparing it with existing translations by Sović (Biblija KS) and Šarić (Šarićeva Biblija).

Translation: Dubravko Turalija and Kevin Sullivan